

Pécsi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Magyarországi újpogány vallások nemzeti identitáskonstrukciójának narratív mintázatai

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Szilárdi Réka

Témavezető: Prof. Dr. László János

Pszichológia Doktori Iskola

Szociálpszichológia Program

2013

Az elmúlt évtizedekben különös események tanúi lehettek a nyugati társadalmak vallási jelenségeinek alakulását figyelemmel kísérő kutatók. A hatvanas-hetvenes években bekövetkező nagy „spirituális robbanás“ eredményeképpen, a számtalan modern, a kor szelleméhez igazított tanítással bíró kultusz, szekta és mozgalom mellett megjelent egy olyan izgalmas vonulat, amely egyes archaikus vallási formák újjáélesztését tűzte ki céljául. Igen változatos tradíciókig nyúlnak vissza ezek a csoportok: léteznek hívei a Míthrász-kultusznak, mások a prehistorikus idők természetvallásaihoz térnek vissza, de a nagy ókori vallási kultúrák (görög, római, germán, kelta) követőit is megtalálhatjuk közöttük. A szakirodalom az *újpogányság* terminusával jelöli ezeket a mozgalmakat, amelyek mára az Egyesült Államoktól a közép-kelet európai országokig, mindenhol fellelhetők.

Dolgozatom tárgyául tágabb értelemben e meglehetősen heterogén vallási irányzat hazai specifikumainak szociálpszichológiai értelmezéseit választottam. A téma felvetéséhez szorosan kapcsolódik a szakirodalmi bázis alapján az az előzetesen kialakított nézet, amely szerint az újpogányság regionális szinten más-más mintázatokkal jelenik meg a vallási kínálat nemzetközi színterében, nevezetesen a közép-kelet európai megjelenési formáiban a vallási fókusz gyakran a nemzeti (illetve etnikai) identitás elemeire helyeződik.

A kortárs pogányság kollektív identitásának vizsgálatához, illetve az ehhez kapcsolódó nemzeti reprezentációk feltárásához szükséges teoretikus megalapozás transzdiszciplináris erőterében artikulálható. A jelenség meghatározásához és feltérképezéséhez azok a kortárs vallástudományi-, vallásszociológiai elméletek és eredmények hasznosíthatók, amelyek az utóbbi néhány évtizedben szélesebb körű tudományos reflexiókat termeltek ki a társadalom és vallás vonatkozásaiban. Ilyen például a szekularizációs elmélet értelmezése, illetve az ehhez kapcsolódó vallási változások, az új vallási mozgalmak szociológiája és a vallási kínálat mint piac értelmezése, valamint a rekonstrukcionista vallások létrejöttének vallás- és kultúratudományi magyarázatai. Ezeknek mentén besorolhatóvá válnak az ismertetett újpogány irányzat témaspecifikus jellemzői, alapvető eltérései, társadalmi térfoglalása és betöltött funkciói is.

A vizsgált mozgalmak szövegeinek többszemponútú elemzéséhez a szociálpszichológia (elsősorban a szociális) identitáskonstrukcióra vonatkozó megközelítési nyújtanak interpretációs keretet. Így a társas összehasonlítás és a szelf-kategorizációs modellek értelmezésével megvilágíthatóvá válnak az olyan jellegzetes kérdéscsoportok, mint a csoportközi érzelmek vagy az értékelés mechanizmusai, a szociális konstruktivizmus pedig további lényegi szempontokat ad a kontextus interakciós dinamikájában érlelődő önmeghatározás értelmezéséhez. A narratív identitás megközelítései a

csoport kollektív emlékezetét, és az abban inherensen megjelenő, narratív szabályok szerint szerveződő elemeket, illetve mechanizmusokat tárja föl, a szociális reprezentáció elméletének sajátosságai pedig a kollektív reprezentációk struktúráját és különböző típusait világítják meg. A hazai rekonstrukcionista vallási irányzatok kutatásának esetében mind az ingroup-outgroup tendenciák, mind a kollektív emlékezetben megnyilvánuló szekvenciák és szervezőelvek igen lényegesek, a régmúltra és közelmúltra való reflexiókban felismerhető tartalmak pedig a versengő reprezentációk jellegét képesek megragadni.

A csoportok narratívumaiban megjelenő nemzeti reprezentációk tárgyalásához (a – sarkosan megfogalmazva – nyugati-keleti regionális típusú eltérések számbavétele kapcsán) elsősorban a társas identitás eklatáns példája, a kollektív nemzeti önazonosság témaköre jelenti a kiindulópontot. A nemzeti identitás és az ehhez kapcsolódó aspektusok megvitatása elsősorban a szélesebb társadalomtudományi elképzelések főbb pontjaiból nyerhetők ki. Így a vallás és nacionalizmus összekapcsolódásához, az eltérő nacionalizmusok elméletéhez a történet- és politikatudományi, az etnikai identitás fogalmi horizontjának és elemeinek számbavételéhez a szociálpszichológiai, kultúratudományi és antropológiai diszkusszió színteréből adódnak a különböző elméleti megfontolások. Az eltérő nemzeti fejlődéssel magyarázott (állam)polgári/etnikai megkülönböztetésben foglalt identifikációs tartalmak kapcsán a magyar kortárs pogányság érdekes képet mutat. A nemzeti diskurzusok vallási összekapcsolódása, a nemzet fogalmának narratívumai avagy a nemzet szakralizációs kísérlete a hazai mozgalmak esetében első megközelítésben az etnikai identitáskonstrukció jellegzetességeit mutatják, azaz többek között a nyelv, az eredet/származás, a tiszta és ősi nép eszméje és a hozzá kapcsolódó kontinuitás mind erősen hangsúlyozódnak a csoportok önmeghatározásában.

Az eltérő nacionalizmusok distinkciójának Közép-Kelet Európára történő érvényesítése tovább vezet a régió társadalmi változásainak értelmezéséhez. Csakúgy, mint az előzőekben, a posztkommunista múlt társadalomlélektani következményeinek megfogalmazása itt is multidiszciplináris alapú. A narratív abbreviatúrák jellegét, a nacionalizáció folyamatát, az „igazi történelem visszaszerzését” és oppozicionálását az elhallgatott/meghamisított múlttal, valamint a nyugatellenes klisék létrejöttét a régióval foglalkozó társadalomtudósok nagy része többek között a posztkommunista múlt következményének látja.

A kortárs pogány irányzatok megismerése kapcsán újfajta megközelítést kínál a bibói közösségi hisztéria és a László-féle történelmi pálya fogalma, amely a közép-kelet európai kisállamok problematikáján keresztül érvel a történelmi háttér okán kialakult regionális (a külső csoportok

irányába mutatott) fenyegetettség-érzés mellett. A fenyegető idegen hatalom képének túldeterminálása és társadalmi meggyökeresedése, valamint az ebből fakadó, generációról generációra szálló kollektív érzelemmintázat olyan ambivalens társadalomlélektani következményekkel számol, mint amilyen az irreális területi ragaszkodás, a tartós félelmi állapot rögzülése, az önvád és önfelnagyítás együttes megjelenése. A történelmi veszteségélmények tematikája pedig bizonyos szinten implikálja a pszichológiai traumaelméletek tárgyalását is. A kollektív trauma reprezentációjának szimbolikus folyamatában megjelenő polemikus, esetenként polarizáló jellegű elbeszélések vagy a nemzeti sérelmek által okozott tartós félelem kialakulása több ponton is hasonulni látszik a bibói tézisekhez, az identitásprotézisek elmélete pedig jól hasznosíthatónak tűnik amennyiben a traumás múltból származó elakadások, illetve az elmaradt belső szimbolizáció helyén támadt űr betöltésére esetenként a kultúra által közvetített politikai-ideológiai narratívákat jelöli ki.

Összességében a dolgozatban vázolt elméleti kontextualizáció alapján az a megállapítás előlegezhető meg, hogy a magyarországi nemzeti ősvallást revitalizálni kívánó mozgalmak identitáskonstrukciójában a nemzeti kultúra olyan módon funkcionálhat, amely a regionális múlt kontextusának jellegzetességeiből táplálkozva magába olvasztja azt a töredezettséget, amely a posztmodern kort jellemzi. Azaz az etnikai, a politikai, a regionális, a kollektív történelmi tudat identitásformáinak esetleges ambivalenciáiból fakadó hiátusokat képes kitölteni, és ezáltal olyan plauzibilis konstruktumot hoz létre, amely, ha a modern vagy posztmodern paradigmájából tekintjük – inkább a premodernitásra jellemző.

A vizsgálatok háttérének középpontjában a fenti megfontolások összegződtek, eszerint a kelet-közép európai újpogány mozgalmak különböznek a nyugat-európai, illetve angolszász vallási irányzatoktól a nemzeti identitás tekintetében, még hozzá olyan módon, hogy az előbbiek esetében a nemzeti elemek a hittartalmi dimenziókban is megjelenítődnék, illetve ezen belül is a szakirodalomban fölvezetett etnikai identitás jegyei domborodnak ki. Mivel ennek a különbségnek az okát vélhetően a régió kontextusa által determinált (nemzeti) identitás specifikus jegyeiben kereshetjük, így a feltételezésekben kulcsszerepet játszanak a nemzeti ősvallást feleleveníteni kívánó újpogány szövegek tartalmi, kontextuális és nyelvi elemei. Ennek megfelelően szakmai mintavétellel három, meghatározott szempontok szerinti szövegtörzset hoztam létre a mozgalmak internetes weboldalain található nagymennyiségű szövegből: az import dogmatikájú, de Magyarországon meghonosodott újpogány mozgalmak-, a nemzeti vallást rekonstruálni kívánó csoportok mögött álló hivatkozott szövegek-, valamint e közösségek identitásformáló szövegeinek a korpuszát (összesen 128 szöveg). Lényeges szempont, hogy az eredmények a formális identitáskészletről fogalmazódnak

meg, azaz sem a tagság motivációja, sem az egyéni attitűdök nem képezték a vizsgálatok tárgyát. A dolgozat mögött álló elméleti koncepciót öt többlépcsős vizsgálatban kívántam igazolni.

Módszerek

A dolgozatban sorra kerülő vizsgálatok módszertani háttere többszintű. A narratív elemzés paradigmáiból egyrészt teret kapott a hermeneutikai elemzés, amely az empirikus modellezés igénye nélkül, ám a szövegek kontextuális jelentésének feltárására és kibontására törekszik, és mint ilyen, az automatizált kvalitatív elemzés kategóriáinak megalapozásában is lényegi szerepet játszik. Másrészt alkalmazásra kerültek a számítógépes tartalomelemzés kvalitatív és kvantitatív fázisai (azaz a szövegek szemantikai tartalmának kategóriáin alapuló gyakorisági/mennyiségi elemzései) is.

Mindezeket túl a csoporttörténeti elbeszélés élményszintű jelentéskonstrukcióit a Pécsi Tudományegyetem Pszichológiai Intézetének Narratív Kutatócsoportja által kidolgozott tudományos narratív pszichológiai paradigmáival vizsgáltam. Ez utóbbi esetben lényeges kiemelni a nyelv és a pszichológiai folyamatok, illetve az elbeszélés és identitás között fennálló kapcsolatot, valamint a narratív kompozíciós technikák és az elbeszélő csoport pszichológiai állapota közötti megfelelést.

A vizsgálatok egy részében a hipotéziseknek megfelelően a Narratív Kutatócsoport által validált, a Nooj nyelvtechnológiai környezetben annotált moduljainak felhasználása történt, különös tekintettel az ágencia (Szalai és László, 2006), a csoportközi értékelés (Csertő és László, 2011) és a csoportközi érzelmek (Fülöp és László, 2006) esetében. Ennek során a szavak előfordulásának gyakorisági adatain túlmenően a narratív kategóriáknak az elbeszélés konstrukciójában játszott szerepe is hangsúlyozódott, mind a saját- és külső csoport, mind pedig az időbeli perspektíva, mind az érzelmi minőségek vonatkozásában és értelmezésében. Az elemzésekhez kötődő konkrét módszertani lépéseket az egyes vizsgálatoknál ismertettem részletesebben.

Vizsgálatok és eredmények

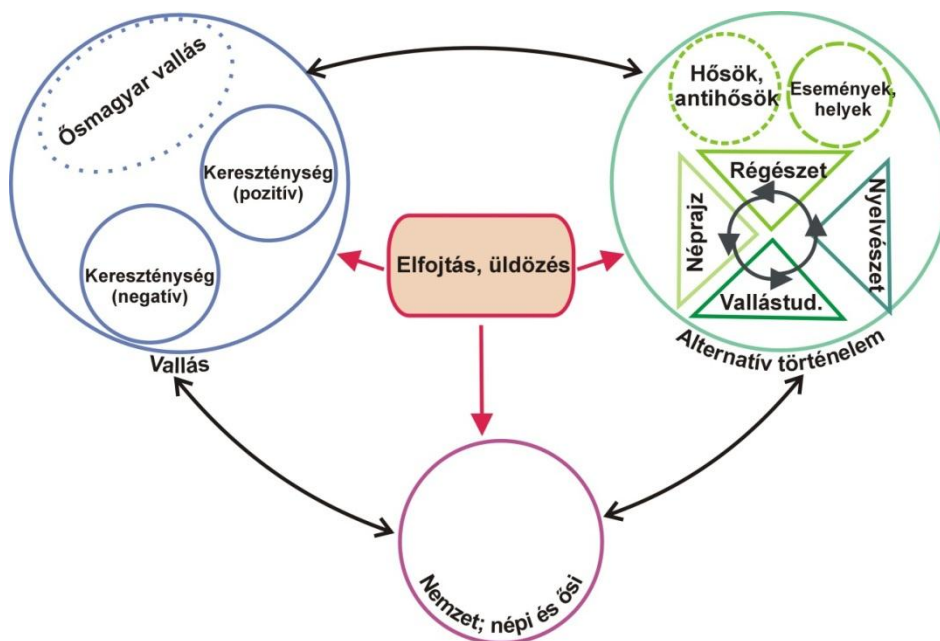
1. Vizsgálat: Exploratív kutatás a nemzeti ősvallás tematikus szövegein belül

A vizsgálat célja annak kimutatása, hogy a szövegben megjelenő hangsúlyos fogalmak miképpen reprezentálódnak, illetve, hogy ezek megfeleltethetőek-e az elméleti kontextusban vázolt regionális

nemzeti identitásmintázatoknak. A vizsgálat módszere kvalitatív mezőelemzés, amelyben a fogalmi kategóriák megalapozása történik.

A nemzeti és vallási mintázat együttes és különálló létezésnek vizsgálatához, valamint a megjelenő prominens fogalmak reprezentációinak vizsgálatához az újpogány mozgalmak teoretikusainak tekintett személyek által írt szövegeket vettem alá elemzésnek. Olyan narratív szövegnek tekintettem ezeket a textusokat, melyekben a finomelemzés révén felmérhető az, hogy az egyes – sokszor komplexen kezelt, máskor ellentmondásos szerepű – fogalmak milyen módon kerülnek az újpogány narratívákba, illetve melyek azok a jelentések, amelyek hozzájuk kapcsolódnak. Ennek érdekében tematikus mezőelemzést végeztem, amelynek során a fókusz a teoretikus narratívák elbeszélés-szekvenciáira és argumentációira került. A tematikus mezőelemzés során azokat a visszatérő elbeszélésformákat vettem figyelembe, amelyek meghatározóak a szövegekben, valamint amelyek az újpogány csoportok elbeszéléseiben az önreprezentáció részei. Egy-egy mező további altémákra tagolódott, mint például a vallás esetében az ősmagyar hiedelemvilág, a keresztényellenes és az ősi magyar kereszténység tematikáira. Ezek az almezők reflexív viszonyban állnak a mezővel, a szomszédos mezőkkel, ugyanakkor az egyes almezők között ellentmondások is lehetnek (ld. fentebbi példa esetében). A mezőelemzés tehát magába foglalja a mezők körülhatárolását, az altematikák felismerését, valamint a közöttük lévő relációk vizsgálatát.

Az újpogány csoportok teoretikusainak mintegy 269.994 karakternyi hosszúságú szövegegyütteséből az elemzések folyamata során alábbi mezőstruktúra rajzolódott ki (1. kép):

1. kép: Az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó csoportok teoretikus szövegeinek mezőstruktúrája

Ezen belül részletes elemzésre kerültek az alternatív tudományszemlélet mező-szekvenciái, a vallási mező szekvenciái, valamint a nemzet-mező szekvenciái, ezt követően pedig a szógyakoriságok és a prominens fogalmak kvalitatív elemzése történt meg. Röviden összegezve a tematikus mezőelemzés és hozzá kapcsolódó kvalitatív hermeneutikai elemzés sajátosságait, egyrészt megállapítható, hogy a nemzeti ősvallást rekonstruálni kívánó újpogány csoportokhoz köthető teoretikus szövegek jól érzékelhető módon elsősorban a történelmi-nemzeti narratív mezőkben mozognak, amelyekhez az ősi vallási hiedelmek- és a bipoláris kereszténység-interpretációk kiegészítésképp, mintegy megerősítő funkciójukban kapcsolódnak. Továbbá elmondható az is, hogy a teoretikus szövegegyüttes olyan nemzeti reprezentáció képét mutatja, amelyben a beazonosítható fő attribútumokat a nemzet szerepére, a származásra, nyelvére, (alternatív elemekkel tűzdelt) történelmére és a sajátos népi-nemzeti tulajdonságokra vonatkozó, valamint külső és belső fenyegetettséget kifejező elemek képezik. Ez megfelel annak az elképzelésnek, amely szerint a nemzeti identifikáció a korábbiakban részletezett etnikus tartalmakkal mutat rokonságot, és kevésbé kapcsolódik a polgári/politikai nemzetkonstrukció attribútumaihoz.

2. vizsgálat: A vizsgálati- és a kontrollcsoport különbségei a nemzeti reprezentáció tekintetében

Hipotézis: A vizsgálati- és a kontrollcsoport szövegkorpuszai között jelentős különbség áll fenn: amíg az ősmagyar mozgalmak esetében a nemzet reprezentációja kulcspozícióban van, addig ez az angolszász eredetű csoportoknál ugyanez nem jelenik meg. A vizsgálat elsődleges célja tehát, hogy a két csoport közötti különbségeket feltárjuk és beazonosítsuk, illetve a különbséget leírjuk. A vizsgálathoz egyrészt az automatizált tartalomelemzés, és a kinyert adatok statisztikai elemzésének módszere, másrészt a kontextuális értelmezéshez a hermeneutikai elemzés társul.

A) A vizsgálati- és a kontrollcsoport különbségei a nemzeti reprezentáció szempontjából

A korpusz elemzésében elsősorban a számítógépes automatizált, illetve a félautomata kódolás nyújtott jelentős segítséget, a hipotézisek teszteléséhez az ATLAS.ti tartalomelemző szoftver 5.5-ös verziója, az ebből nyert kvantitatív adatok statisztikai elemzéséhez pedig az SPSS 15.0 elemzőprogram került felhasználásra. Az egyes elemzési kategóriákhoz tartozó szóbokrokhoz a hipotézisek ellenőrzésére alkalmas módon történő kialakítása elsősorban a vizsgált témával (azaz a közép-kelet európai nemzeti identitás korábban vázolt elemeivel) kapcsolatos szakirodalmi háttér, valamint a teoretikus szövegek elemzésének eredményei (vö. 1. vizsgálat) alapján történt, de a

végleges szólisták elkészítéséhez elsődlegesen az ATLAS.ti Word Cruncher funkciója került felhasználásra, amely a korpuszban előforduló valamennyi szót listázza alfabetikus sorrendben. A szövegek tartalmának automatizált elemzésére mindezek alapján a következő kódokat hoztam létre:

GLOBÁL: A kódkategória azt a néhány általános fogalmat fedi le, amely a teljes újpogány gondolkörrel kapcsolatos lehet, függetlenül a földrajzi/kulturális elhelyezkedéstől és kontextustól. (p. természet, környezet, mági*, mágu*, boszorkány, földanya, energia, kozmosz/kozmi*, tolerá/tolera*).

KONTINUITÁS: A kontinuitás kérdése minden újpogány irányzatnál jelentős kérdés, mivel az adott vallási hagyomány rekonstruálásának legitimációjában lényegi eszköz (pl. ősi, régi, származ*).

A további kategóriák kialakításnál az előző vizsgálat nemzetre vonatkozó konnotációit vettem alapul, illetve az elkülönítést hangsúlyozandó, az ATLAS.Ti Word Cruncher listájából azokat a szavakat emeltem ki, amelyek ehhez a kerethez alkalmazhatók voltak. Már a kiemelésnél egyértelművé vált, hogy az angolszász dogmatikát meghonosító közösségek szövegeiben a – kelta eredetű kapcsolódó – a nemzet kategóriájához rendelhető elemek nem szerepeltek sem a helyszínen, sem a történelem, sem a történelmi szereplők, sem az etnikai származás vonatkozásaiban. Helyettük a hangsúly sokkal inkább a vallási rituálékra és alapelvekre helyeződött. (Az angolszász minta további jellegzetességei a hermeneutikai elemzés során kerültek részletesebb kifejtésre.)

HELYSZÍN: (pl. Kárpát*, anyaország, Pilis, Dobogókő, táj).

SZÁRMAZÁS: A kontinuitás általános fogalmain túlmenően lényegi szerepet kaptak azok a szavak, amelyek az ősmagyar (etnikai) származás konkrét elképzeléseire vonatkoznak. (pl.hun, avar, szkíta, szittya, sumér, sumir, pártus, ősmagyar, vér, turán).

SZEREPLŐK: A kategória elemeit azok a történelmi/mitikus szereplők alkották, akik/amelyek feltételezhetően az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó csoportoknál szerepelnek, és jelentőségük várhatóan az import csoportok esetében elenyésző (pl. Attila, Árpád, Emese, turul, szarvas, csodaszarvas).

TÖRTÉNELEM: Az őshazakutatással és az őstörténelemmel, illetve magával a történelemmel vagy konkrét történelmi traumával kapcsolatosak (pl. őshaza, őstörténel*, történel*, Trianon).

NEMZETI: pl. nép, magyar, haza/hazá, nemzet, mag, anyaország szavak.

SAJÁTTOSSÁG: pl. a dob, anyanyelv, magyar nyelv, íj szavak

Ahhoz, hogy a vizsgált csoportok mentén történő összehasonlításra alkalmas indikátorokat kapjunk, az egyes kódok abszolút előfordulási gyakoriságát az adott szöveg teljes hosszához kellett arányosítani, az kapott indikátorok így alkalmasnak bizonyultak a független változó szerinti csoportosításban történő összehasonlításra. A létrehozott változók közötti esetleges átfedések vizsgálatára főkomponens-elemzést, valamint reliabilitás-vizsgálatot végeztem. Az előbbi eljárás eredményeképp világossá vált, hogy a nyolc változó három különböző faktorra bomlik, az alábbiak szerint:

1. Faktor: erős pozitív korreláció a TÖRTÉNELEM, KONTINUITÁS és NEMZETI változókkal. Gyenge negatív korreláció a GLOBÁL változóval.
2. Faktor: erős pozitív korreláció a SZÁRMAZÁS, SZEREPLŐK és a HELYSZÍN változókkal.
3. Faktor: erős negatív korreláció a GLOBÁL változóval. Erős pozitív korreláció a SAJÁTOSÁG változóval.

A dimenziócsökkentő eljárás (főkomponens-elemzés) kiegészítéseként annak kizárására, hogy a nyolc változó együttesen (illetőleg a GLOBÁL változó kizárásával) egyetlen közös dimenziót alkot, a Cronbach alfa eljárást is teszteltem. A Cronbach-féle alfa-érték a nyolc változó egyidejű bevonásakor 0,042 volt, de a GLOBÁL változó kiemelése után is csak 0,49-es értékre emelkedett, ami azt jelenti, hogy a hipotézisek szerint elsősorban az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó csoportokra jellemző hét változó által mért tartalom bizonyosan nem alkot közös dimenziót, vagyis továbbra is van értelme ezeket a tartalmakat önálló, független indikátorokként kezelni.

A Kolmogorov-Szmirnov-teszt alapján a NEMZETI kódkategóriából számított indikátor kivételével egyik függő változó sem közelíti a normáeloszlást, elsősorban azért, mert (főképp a nyugati, „importált” pogány szövegek esetében) sok olyan elsődleges dokumentum szerepel az elemzésben, amelyik egyáltalán nem tartalmazza a keresett kódot. Ebből adódóan az eloszlások jellemzően jobbra ferdek. Egyedül a NEMZETI változó esetén teljesül a normalitás kritériuma ($Z(108)=0,86$; $p=0,45$).

Tekintettel az eloszlások fent említett sajátosságára, a két vizsgált csoport közötti különbségek feltárására nem-paraméteres statisztikai eljárások tűnnek kézenfekvőnek. A két független minta mediánjának összehasonlítására a Mann-Whitney-féle U-próbát használtam.

Mind a nyolc változó esetén jelentős eltérés mutatkozik a magyar és a nyugati pogány csoportok által produkált szövegekben:

	GLOBÁL	HELYSZÍN	SAJÁTOSÁG	SZÁRMAZÁS	SZEREPLŐK	TÖRTÉNELEM	KONTINUITÁS	NEMZETI
Mann-Whitney U	196,500	183,000	120,000	135,500	120,000	187,500	140,000	132,500
szignifikancia	<0,001	>=0,025	<0,001	<0,001	>=0,007	>=0,008	>=0,001	<0,001
Rangátlag								
magyar	12,96	17,46	10,75	10,56	18,25	18,66	10,50	13,09
nyugati	17,48	16,04	16,64	17,20	13,79	12,63	17,36	19,95

.1. táblázat: A „GLOBÁL”, „HELYSZÍN”, „SAJÁTOSÁG”, „SZÁRMAZÁS”, „SZEREPLŐK”, „TÖRTÉNELEM”, „KONTINUITÁS” és „NEMZETI” változók statisztikai eredményeinek táblázata

A GLOBÁL változó esetén a nyugati dogmatikájú pogány csoportosulások mutattak szignifikánsan magasabb rangátlagot, a többi változó esetén egyértelműen a magyar csoportok kaptak magasabb rangátlagot. E csoportok elbeszéléseiben statisztikailag tehát jelentős mértékben magasabb arányban vannak jelen a nacionalizmus logikailag összetartozó, bár statisztikailag több faktorra bomló változói által mért tartalmak.

Ezzel tehát igazolást nyert a hipotézis, amely szerint a csoport és kontrollcsoport narratívái között a különbség az, hogy a nemzet és a hozzá tartozó tartalmak (helyek, személyek, sajátosságok, stb.) reprezentációja szignifikánsan nagyobb teret kap az ősmagyar eredetű csoportok esetében, mint a kontrollcsoportként a vizsgálatba beemelt, szintén újpogány, azonban importált dogmatikával rendelkező csoportoknál. A kategóriák hangsúlyai továbbá megerősítik, hogy az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó csoportok szövegkorpuszában az a jellegzetes közép-kelet európai nemzeti identitásmintázat jelenítődik meg, amely elsősorban az etnikai identitásból (származás), a történelmi múltból (történelem, ősök) és a nyelvi önmeghatározás hangsúlyozásából táplálkozik.

B) A vizsgálati- és a kontrollcsoport hermeneutikai elemzése

A vizsgálati- és kontrollcsoport (azaz az ősmagyar és az import csoportok) mintájának hermeneutikai elemzése is arról tanúskodik, hogy a két szövegcsoporthoz között jelentős fogalmi struktúra-különbség fedezhető fel. Az angolszász hagyományokon nyugvó magyar újpogány szövegek hangsúlyosan a *természetre*, illetve a *boszorkányság* különböző aspektusaira reflektálnak; az ember, a vallás, az isteni lét és a rituálék a szakirodalomból már korábban hivatkozott *női és férfi princípiumok*, valamint a *mágikus tudás* mentén jelennek meg. A szövegek egyrészt csak másodszor reflektálnak olyan magyar folklórhagyományokra, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak a boszorkánysághoz, másrészt nem jelennek meg sem a nyelvi, etnikai, földrajzi vagy történelmi hivatkozások még a kelta

észrevehető, hogy még ezek a vonatkozásokban is inkább a történelmi-nemzeti múlt, mintsem a vallás kerül kulcspozícióba.)

Másfelől megjelenik a szövegekben egy a kereszténységet inkorporáló irányzat, amely a *Földanya* beemelése mellett a *bun identitásra/történetiségre* helyezi a hangsúlyt. Ebben az elbeszéléskeretben a kereszténység ősmagyar vallási tradícióként, Jézus alakja *őstáltként* jelenik meg, a fő vallási mondanivaló pedig a *magyarság spirituális védelmének* üzenetében rekonstruálható, amelyben a *mágusok* (*magórók*), a *táltos-papok*, az *értékőrző*, *hagyatékokőrző ideák*, vagy épp az *ősmagyar házioltárok* kapnak helyet.

Ahogy az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó közösségek szövegein alapuló szófelhő ábráján láthatóan kirajzolódik, az ősmagyar újpogány narratívák elsősorban nemzeti, hagyományőrző, alternatív történelmet kereső csoportosulások, s mint ilyenek, a hit, hiedelem és vallás tematikáját is magukba foglalják, de ez inkább csak másodlagos jelentőséggel bír (4. kép).

3. kép: Szófelhő az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó csoportok prominens fogalmainak vizuális ábrázolására

Összegezve a 2. vizsgálat kvalitatív/kvantitatív- és hermeneutikai elemzésből származó eredményeit, megállapítható, hogy a csoport (az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó közösségek szövegei) jelentősen különbözik a kontrollcsoporttól (angolszász hagyományokat importáló közösségek szövegei). A két csoport közötti törés fő markere elsősorban a nemzetközi újpogány trendek általános (GLOBÁLIS) jegyei, valamint a további hét változó (HELYSZÍN, SAJÁTOSság, SZEREPLŐK, TÖRTÉNELEM, NEMZETI, KONTINUITÁS) között figyelhető meg (érdekes módon még a KONTINUITÁS változó esetében is számottevő különbség van a két szövegcsoporthoz, holott az archaikus tradíciók kontinuus jelenlétének hangsúlyozása a

nemzetközi kortárs pogány színtér általános jelensége, mégis úgy tűnik, hogy az ősmagyar vallás rekonstruálni kívánó csoportoknál ez nagyobb nyomatékot kap). A továbbiakban tehát érvényesnek tekinthető az a tézis, amely szerint az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó csoportok identitáskonstrukciójában lényegi szerepet töltenek be a nemzeti önmeghatározás olyan sajátos közép-kelet európai jegyei, mint a nyelv, az etnikai származás, a történelmi szereplők vagy a földrajzi helyszínek, míg a hermeneutikai elemzés eredményiből kitűnik, hogy az angolszász dogmatikájú csoportok esetében a kelta eredet, nyelv vagy történelem tengelye nem artikulálódik számottevően.

3. vizsgálat: A nemzet szakralizálása

Hipotézis: A nemzeti ősvallást rekonstruálni kívánó csoportok kollektív önmeghatározásában a vallási identitás elemei a „nemzet” szakralizációs keretében jelennek meg. Ezen belül:

A) feltételezhető, hogy mindkét csoportban megjelenik a szakralizáció,

B) feltételezhető, hogy a két csoport között különbség áll fenn a szakralizált tartalmak tekintetében, illetve az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó csoportok szövegtörzsében a nemzet szakralizációja az idő (történelem), a tér (földrajzi helyek), a nyelv (eredete és szerepe), a személyek, valamint a tárgyak és jelképek tekintetében valósul meg. Ahogyan Hroch rávilágít, a dezorientáltság miatti bizonytalan társadalmi szituációban „a végső garancia a nemzet”, ehhez mérten minden másodlagossá válik, illetve annyira lesz csak fontos, amennyiben *mozgósító erővel* rendelkezik” (Bodó, 2001). A nemzet végső garanciaként való felfogása a nemzet szakralizációs kísérletével jól leírható. A vizsgálat célja tehát, hogy bemutassa a nemzeti identifikáció szakralizált kategóriáit. A vizsgálat módszertana automatizált tartalomelemzés és az ebből nyert adatok statisztikai elemzése.

A) A szakralizáció megjelenése a vizsgált- és a kontrollcsoportban

A harmadik vizsgálatához tartozó hipotézis ellenőrzésére először a szakralizálás jelenségét kellett azonosíthatóvá tenni az automatikus kódolás számára. Ennek során a Word Cruncher listájának áttekintését követően egy olyan 50 tételből álló szöveggyűjtemény elkészítésére került sor, amelyben elsősorban felsőfokú pozitív valenciájú melléknevekből és pátozatos jelzőkből szerepelnek. Az összehasonlíthatóság érdekében a szakralizálás nyers előfordulási mutatóját a szószámmal súlyoztam. A szakralizálást jelző indikátor-változó normáleloszlást mutat (Kolmogorov-Szmirnov $Z(108)=0,779$; $p=0,579$), ezért kétmintás t-próbával a nyugati és a magyar pogány csoport összehasonlításra került abból a szempontból, hogy mennyire jellemző elbeszéléseikben a szakralizáció mint narratív tartalom. Bár az ősmagyar dogmatikájú csoportoknál magasabb az indikátor átlaga, mint az „importált” csoportok esetében (13,35 vs. 10,9), a különbség statisztikailag

nem jelentős ($t(106)=1,614$; $p=0,109$). Ez tehát azt jelenti, hogy a szakralizáció jelen van mindkét csoport elbeszéléseiben, további kérdés maradt tehát, hogy a szakrális tematika mivel kapcsolódik össze a szövegekben.

(B) A szakralizációs tartalmak és a csoport-kontrollcsoport közötti különbség

A hipotézis szerint a nemzet szakralizálása a következő tényezők tekintetében valósul meg: az idő (történelem), a tér (földrajzi helyek), a nyelv (eredete és szerepe), a személyek valamint a tárgyak és jelképek tekintetében. Az említett tényezőket minél pontosabban beazonosító szószerkezet összeállítása után a teoretikus elemzés ismereteit, illetve a terepmunka-tapasztalatokat felhasználva mind az öt kategóriához olyan szavakat rendeltem, amelyek minimális manuális korrekcióval alkalmasnak bizonyultak a szövegkorpusz azon helyeinek automatikus beazonosítására, ahol a fenti témák kerültek szóba.

A korábban már létrehozott szakralizáció-kód és a fenti kódok korrespondenciáiból öt olyan „szuperkód” létrehozására került sor, amely azokat a helyeket azonosította be a szövegben, ahol az öt vizsgált tényező és a szakralizáció együttesen jelen van az adott mondatban. Az automatikus találatok manuális ellenőrzése után létrehoztam öt új indikátort, amelyeket a már ismertetett módon a szöveg hosszával súlyoztam. Az így létrehozott változók egyetlen közös dimenziót alkotnak az elvégzett főkomponens-elemzés eredménye szerint, amit a Cronbach-alfa mutató is alátámasztott ($\alpha=0,68$). Az öt tétel tehát erős korrelációt mutat; az egyik tényező szakralizálása tendenciaszerűen együtt jár a másik négy tényező szakralizálásával.

A hipotézis ellenőrzésére nem-paraméteres eljárást (Mann-Whitney U-próba) alkalmaztam, mivel az illeszkedésvizsgálat szerint az öt változó egyike sem normáloszlású (2. táblázat).

	Szakrális idő	Szakrális nyelv	Szakrális személyek	Szakrális tárgyak szimbólumok	Szakrális tér
Mann-Whitney U	594,500	756,000	500,500	791,000	747,000
Szignifikancia	$p=0,003$	$p=0,001$	$p<0,001$	$p=0,021$	$p=0,001$
Rangátlag magyar	59,82	59,05	50,99	58,61	59,16

nyugati	39,30	41,50	35,95	42,75	41,18
---------	-------	-------	-------	-------	-------

2. táblázat: Az ősmagyar vallást revitalizálni kívánó mozgalmak szövegegyüttesében megjelenő szakralizáció vonatkozó statisztikai eredményei

A táblázatból látható, hogy mind az öt vizsgált tényező esetén szignifikáns különbség van az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó és az angolszász dogmatikát importáló pogány csoportok között. A rangátlagokból egyértelműen kiderül, hogy az ősmagyar szerveződések narratíváiban igen hangsúlyosan jelen vannak a magyar nemzeti identitás lényeges komponenseinek (tér, idő, személyek, szimbólumok, nyelv) szakralizálását tartalmazó elemek, míg ez az import dogmatikával rendelkező pogány csoportosulásokra nem jellemző, jóllehet maga a szakralizáció mint narratív elem az ő elbeszélésekben is jelen van, az ősmagyar pogány csoportokéval statisztikailag azonos mértékben.

Összegezve tehát megfigyelhető, hogy mind az angolszász dogmatikát importáló, mind pedig az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó közösségek szövegeiben megjelenik a szakralizáció mint narratív tartalom. Az import csoportok esetében ez nem jár együtt a nemzeti identitás olyan meghatározó tartalmaival, mint amilyen a nyelv, a történelem, a földrajzi terek, a történelmi személyek és a jelképek, az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó csoportok szövegegyüttesében azonban az e tartalmak szakralizálását mérő indikátorok tökéletesen konzisztens közös dimenziót alkottak. Főkomponens-elemzéssel megvizsgálva a kérdést mind az öt változó egyetlen közös faktorba tömörült, valamint a faktor Cronbach-alfa értéke is meghaladta a 0,7-et. A faktort alkotó öt tényező között tehát erős a kölcsönös együttjárás, az egyik tényező szakralizálása az ősmagyar csoportban együtt jár a másik négy tényező egyértelmű szakralizálásával. Ezzel tehát igazolódott a 3. hipotézis-csoport.

4. vizsgálat: A nemzeti identitáskonstrukció nyelvi elemei

Hipotézis: Az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó csoportok szövegkorpuszában a nemzeti identitáskonstrukció defenzív, instabil és inflálódott jegyeire következtethetünk:

- A) az ágencia tekintetében,
- B) a csoportközi értékelés szintjén,
- C) valamint az érzelmeket illetően.

A vizsgálatban a Pécsi Tudományegyetem Narratív Kutatócsoportjának nemzeti identitáskonstrukcióra vonatkozó vizsgálatának (László és mtsai, 2012) eredményeire támaszkodtam az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó csoportok teljes (teoretikus és a különböző közösségek)

szövegeinek elemzésén belül. A kutatócsoport empirikus vizsgálatai a markáns kollektív áldozati szerephez illeszkedő eredményekről számolnak be: az ágencia tekintetében a pozitív történelmi eseményektől eltekintve a saját csoport szignifikánsan alacsonyabb értéket kapott, mint más csoportok, valamint az értékelés tekintetében a pozitív eseményekben a saját csoport pozitív, míg a negatív eseményekben a külső csoport negatív módon hangsúlyozódott (László és Csertő, 2011). A történelmi pályához kapcsolódó érzelmek esetében pedig (Fülöp, László, 2010) a saját csoporthoz kötődő elemek, mint a félelem, remény és lelkesedés, illetve a saját csoport felé tulajdonított szomorúság és szenvedés az identitásfenyegetettség koncepciójához illeszkedik.

Az elemzést kissé megnehezítették a minta sajátosságai, a kialakított szövegkorpusz narratívum-tulajdonságai ugyanis bizonyos szinten korlátozottak tekinthetők (az internetes szövegek meghatározott szempontú összeállítása miatt), ugyanakkor a szövegekben található időreferenciák teret engednek egy olyan narratív séma rekonstrukciójának, amelyből az ősmagyar vallást revitalizálni kívánó mozgalmak magyarság- és történelemképéről, valamint a nemzeti identitástörténetéről érvényes megállapításokat tehetünk.

A) A csoportközi értékelés megoszlásai

A vizsgálat annak feltárására irányult, hogy milyen mértékben jelenik meg a narratív értékelés a nemzeti újpogányság teoretikus és a nemzeti újpogány csoportok tematikus szövegeinek korpuszában (összesen 100 szövegegység). Első lépésben a szövegek elemzése történt meg a Nooj integrált nyelvi környezet értékelés moduljával, ezt követően az előelemzés által kapott annotált szöveget az Atlas.Ti 5.5-ös tartalomelemző szoftver segítségével manuálisan ellenőriztem. A fals találatok kiszűrését követően a tényleges találatokat először az értékelés tárgyaként pozicionált ingroup-outgroup eseteiben, majd a valencia (pozitív-negatív) vonatkozásaiban, végül egy négydimenziós időskálának megfelelően kódoltam. Az időjelölésben szerepet kaptak a (a) mítikus időre vonatkozó elbeszélések, (b) a történelmi tudatra való reflexiók, illetve a (c) jelenre és a (d) jövőre irányuló találatok.

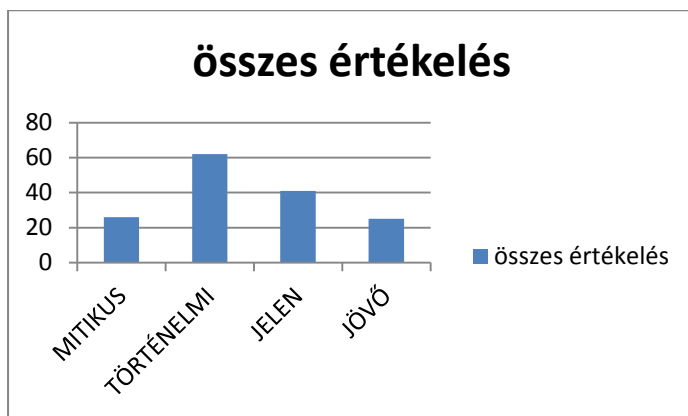
Az időbeli bontás ilyen jellegű szükségessége azzal indokolható, hogy a szövegek elsődlegesen nem történelmi, hanem vallási szövegek, így a történelmi események, egy-két kivételtől eltekintve áttételeződve, inkább periódusokra bontva jelennek meg (azaz nem a konkrét történelmi események szintjén). Ennek megfelelően tehát a vizsgálatokat nem a beazonosítható történelmi események szerinti bontásban, hanem a szociális reprezentációk fent említett időbeli struktúráját követve végeztem el, ezáltal a középpontba nem az egyes történelmi események, hanem nagyobb időegységek vagy idősíkok reprezentációja került.

Az idősíkok problematikájához szorosan kapcsolódik a valencia kérdése is: mivel a kódolásnál a konkrét történelmi események nem jelennek meg, így az ezekhez kapcsolható valencia a kódok esetében nem megjeleníthető. Ugyanakkor a Pécsi Tudományegyetem Narratív Kutatócsoportja által validált értékelés-modul arról tanúskodik, hogy a pozitív és negatív értékelések dominanciája meghatározza az adott esemény valenciáját (Csertő, 2011).

A vizsgálatot öt lépésben végeztem el, elsőként (1) az összes értékelés, majd (2) a pozitív és negatív értékelések szintjén, a (3) saját-és külső csoportok tekintetében, (4) az értékelés valenciájának, valamint a saját- és külső csoport együttes kezelésében, végül (5) jelöltem az idősíkonkénti arányokat is. Az eredményeket chí-négyzet próbával ellenőriztem.

1. Első lépésben megvizsgáltam, hogy az összes értékelés találatai alapján miképpen reprezentálódnak a különböző időtartományok a szövegtörzsben¹ (4. kép).

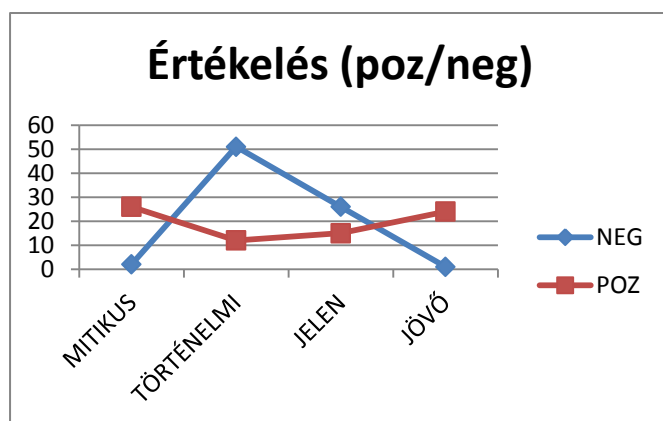

4. kép: Az ősmagyar vallásokat rekonstruálni kívánó teoretikusok és mozgalmak szövegeiben megjelenő összes értékelés idősíkonkénti megoszlásainak diagramja

Az ábrán jól látható, hogy az összes értékelés tekintetében a történelmi tudat periódusára vonatkozóan találjuk a legmagasabb találati arányt, a jelen idő a második legnagyobb számban értékelt időszak, ezt követi a mitikus tartomány, végül a jövő időre vonatkozó elbeszélések. Ez tehát azt jelenti, hogy az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó közösségek szövegtörzsében leginkább a történelmi múlt és a jelen artikulálódik.

2. Mindezen túlmenően az értékelések jellegét is beemelve a vizsgálatba, az egyes időtartományok valenciájáról is közelebbi képet kapunk (5. kép):

¹ A gyakorisági adatokat úgy kaptam, hogy az egy időperiódushoz tartozó narratívumban előforduló értékelések számát elosztottam az idősík szavainak számával, majd megszoroztam 10000-rel, kiküszöbölve ezáltal a különböző terjedelmű leírások okozta összemérhetetlenséget.

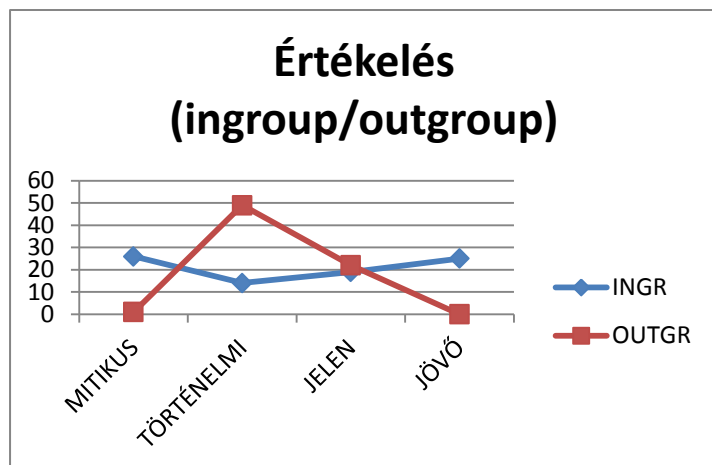

5. kép: Az ősmagyar vallásokat rekonstruálni kívánó teoretikusok és mozgalmak szövegeiben megjelenő pozitív és negatív értékelések idősíkonkénti megoszlásainak diagramja

A pozitív és negatív értékelések találatai a teljes mintára nézve kiegyensúlyozottnak mutatkoztak, az össztalálatok időbeli elkülönülése alapján azonban látható, hogy a két szélső periódus (mitikus múlt és jövő) pozitívan értékelt-, a két középső időszak (történelmi múlt és jelen) pedig negatív értékelési színezetet kap. Miként az a diagramból látszik, a pozitív értékelésekből több szerepel a mitikus időtartományra vonatkozóan, mint a történelmi múlt időszakára, ennek pedig éppen a fordítottját találjuk a negatív értékeléseknél, azaz a magyarok mitikus aranykorára a negatív értékelések száma elenyésző, azonban a történelmi múlt adott értékeléseknél ez a szám jelentősen megnő, az arány megfordul. Az egyes idősíkok értékelés-valenciájának megoszlása összességében azt mutatja, hogy a történelmi múlt reprezentációja negatív módon hangsúlyozódik a korpuszban, és mivel ez az időegység kapta a legtöbb találatot, ez utalhat arra, hogy a csoportok nemzeti identitáskonstrukciójában a negatív periódus nagyobb jelentőséggel bír, mint a pozitívan értékelt időszakaszok.

Az eredményeket chí-négyzet próbával igazoltam ($\chi^2(3) = 68,793$; $p < 0,001$), eszerint a negatív/pozitív értékelés és az idősíkok szignifikánsan nem függetlenek egymástól, azaz az értékelés valenciája jelentősen különbözik az idősíkok függvényében.

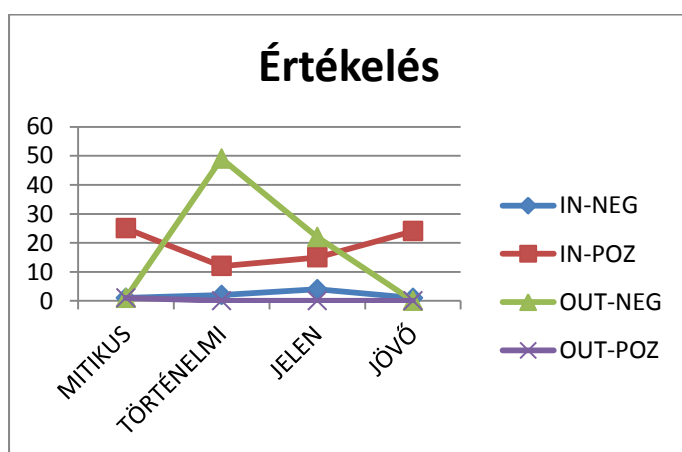
3. A következő lépésben az értékelés tárgyának (saját- és külső csoport) megoszlásait vettem tekintetbe (6. kép):

2. kép: Az ősmagyar vallásokat rekonstruálni kívánó teoretikusok és mozgalmak szövegeiben megjelenő ingroup-outgroup értékelések megoszlásainak diagramja

Az értékelés tárgyának találati számai és dinamikája hasonlóan alakultak az értékelés valenciájának találataihoz. Ez egyrészt jól jelezte az értékelés modul validitását, valamint ezzel együtt előzetesen megerősítette a külső csoport leértékelésének, illetve a saját csoport fölértékelésének szociálpszichológiai paradigmáit. Az ingroup-outgroup megoszlás adataiból jól látszik, hogy míg a magyarokra több értékelés jut a pozitív periódusokban, mint a negatívokban, addig a külső csoportok esetében ez az arány megfordul. Az eredményeket chí-négyzet próbával is igazolva ($\chi^2(3) = 67,287$, $p < 0,001$) megállapítható, hogy a saját- és külső csoportok értékelése és az idősíkok nem függetlenek egymástól, azaz a csoportközi értékelés találati adatai az adott idősíkok függvényében értelmezendők.

4. Negyedik lépésben egyszerre vettem össze az értékelések valenciáját és tárgyát az egyes idősíkok tekintetében (7. kép):

7. kép Az ősmagyar vallásokat rekonstruálni kívánó teoretikusok és mozgalmak szövegeiben megjelenő értékelések csoportközi, valencia és idősíki szerinti megoszlásai

Egyértelműen kitűnik, hogy a saját csoport mind a pozitív, mind a negatív periódusokban több pozitív értékelést kapnak, mint a külső csoportok, valamint a külső csoport a negatív (történelmi múlt és jelen) időszakában lényegesen több negatív értékelést kap, mint a magyarok. Jóllehet az eredményeket khí-négyzet próbával is igazolni kívántam, azonban ahogyan az a diagramból is látható, a negatív ingroup értékeléseknek igen alacsony az elemszáma, valamint a pozitív értékelés outgroup találatai pedig szinte teljesen hiányoznak a szövegegyüttesből. Ez igen jelentős narratív eredmény, jól jelzi a csoportközi értékelés elfogultságának szintjét, azonban az alacsony várt gyakoriság értékek és az említett kategóriák kis elemszáma miatt a statisztikai elemzésbe ezt a két kategóriát nem vontam be. Az így kialakított statisztikai próbában így az ingroup pozitív és az outgroup negatív értékelési találatai szerepeltek: ($\chi^2(9) = 69,864$; $p < 0,001$), amely szerint szignifikáns összefüggés mutatkozik az értékelés említett mutatói és a különböző idősíkok között.

5. Az egyes idősíkokra vonatkozó ingroup/outgroup értékelés megoszlásait is számba véve elmondható, hogy a saját csoport pozitív értékelései a mitikus tartományban és a jövő időre vonatkozó elbeszélésekben látványosan dominál (94% és 97%), a történelmi múlt időszakára eső találati arány visszaesik (19%), és a jelenre vonatkozóan nő (37%). Ezzel szemben a külső csoport negatív értékelései a történelmi időben hangsúlyozódnak (78%), illetve a jelen időtartományában több mint a találatok felét (53%) teszik ki. Ezekhez az értékekhez képest az ingroup negatív és az outgroup pozitív találatai kevésbé számottevőek. Az arányok így megerősítették az idősíkok reprezentációjának korábban felvázolt mintázatát. Az adatsor mintázatából továbbá következtethetünk arra, hogy az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó csoportok narratív sémájában az értékelés szempontjából is érvényesül a hermeneutikai elemzésben már feltárt (az „egykor nagyok voltunk, majd idegen hatalmak által dominált hányattatott évszázadai után a jövőben ismét nagyok leszünk”) dinamika. Az elbeszélésekben a két szélső időegység, mitikus, távolba vesző múlt, illetve a még be nem következett jövő ilyen jellegű megjelenése, illetve a történelmi múlt és jelen találati arányainak drasztikus megváltozása úgy tűnik, hogy jól hasonul a bibói közösségi hisztéria elgondolásaira.

Összességében a csoportközi értékelés elfogultságáról az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó csoportok szövegekpuszában meggyőző képet kapunk: míg a pozitív periódusokban a saját csoport jelentősége, addig a negatív időszakokra vonatkozóan inkább a külső csoportok felelőssége hangsúlyozódik. Az eredmények szerint ez az elfogultság nemcsak a mitikus és történelmi dimenziókat érinti, de a kortárs jelenre vonatkozó elbeszélésekben is jelen van, ennél fogva következtethetünk arra, hogy a saját csoport a konfliktusos eseményeket továbbra is identitás-fenyegetésként éli meg, pozitív identitáskonstrukciójában pedig kiemelt figyelmet szentel egyrészt

annak, hogy saját történeti nagyságát kulcspozícióba helyezze, másrészt, hogy a külső csoportot leértékelje, ezáltal az erkölcsi fölényt igyekszik biztosítani (vö. László 2012).

B) Az ágencia megoszlásai

A vizsgálat annak feltárására irányult, hogy milyen mértékben jelenik meg a környezetre irányuló cselekvéses hatás a magyarok (saját csoport), illetve más külső csoport viselkedéseiről szóló elbeszélésekben. A szövegekörpuszt, csakúgy, mint az előző vizsgálatban, a nemzeti újpogányság teoretikus és a nemzeti újpogány csoportok tematikus szövegei (összesen 100 szövegegység) alkották.

Az ágencia vizsgálatánál ugyanazok a lépések kaptak hangsúlyt, mint a csoportközi értékelés kérdéseinél, azaz a Nooj által végzett előelemzésből nyert annotált szöveg manuális ellenőrzésére az Atlas.Ti 5.5 szoftver segítségével – a kontextusfüggőséget figyelembe véve – került sor, ezt követően pedig az ágencia alanyként pozícionált ingroup-outgroup eseteket, valamint az idősíkok vonatkozásait újrakódoltam. A vizsgálatot több lépésben végeztem el, elsőként (1) a teljes minta mutatóit, majd (2) a saját- és külső csoport-, az aktív és passzív nyelvi alakok-, valamint az időbeli vonatkozások (mitikus múlt, történelmi idő, jelen és jövő) együttjárásait vettem össze, ezt követően (3) a „nettó” aktivitás (aktív *minusz* passzív) eredményeit tekintetem át, végül (4) az egyes idősíkokra vonatkozó megoszlásokat is számba vettem.

1. Elsőként a teljes minta aktív-passzív találatainak mutatói alapján következtethetünk az idősíkok reprezentálódására (8. kép).

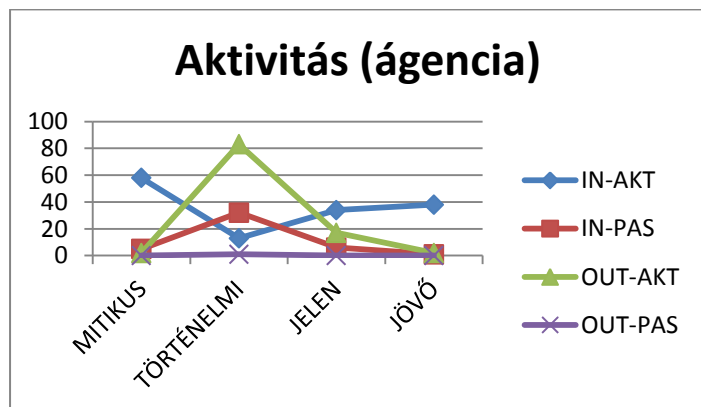

8. kép: Az ősmagyar vallásokat rekonstruálni kívánó teoretikusok és mozgalmak szövegeiben megjelenő összesített ágencia-találatok idősíki szerinti diagramja

Az eredmények a történelmi időegységhez rendelt aktivitás tekintetében a történelmi múlt szerepét domborítják ki, illetve látható, hogy az aktív alakokat arányaiban követik a passzív nyelvi esetek. Az

ágencia és idősíkok közötti függetlenségi vizsgálat eredménye alapján pedig ($\chi^2(9) = 19.542$, $p < 0,001$) statisztikailag igazolható, hogy a két változó között szignifikáns összefüggés van.

2. Sokkal árnyaltabb eredményeket kapunk a csoportbontással (9. kép):

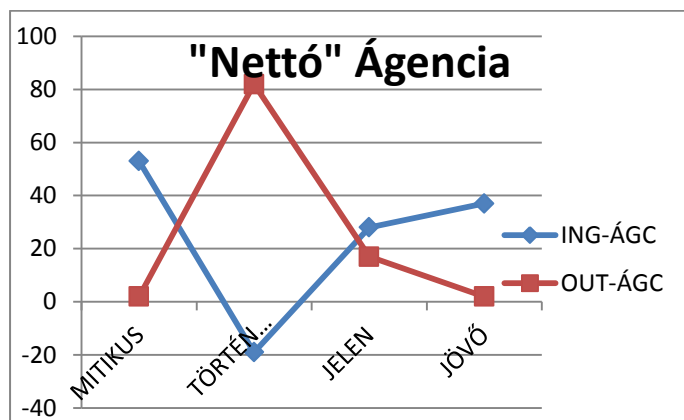
9. kép: Az ősmagyar vallásokat rekonstruálni kívánó teoretikusok és mozgalmak szövegeiben megjelenő aktív-passzív alakok ingoup/outgroup vonatkozásainak idősíki szerinti diagramja

Szembevetendő, hogy a saját csoport aktivitása a mitikus időben kiugró, ezzel ellentételesen a történelmi tudat elbeszéléseiben a magyarság gyenge ágensként jelenik meg, ezzel együtt a saját csoportra vonatkozó passzív alakok az elszenvedett történelmi események periódusának elbeszéléseinél jelentősen megnövekednek. A jelen idejű, illetve a jövőre vonatkozó elbeszélésekben az aktív alakok száma az össztalálatok esetében ismét magas, a passzív alakok pedig ezekre az időtartományokra vonatkozóan nem számottevőek.

Ezzel szemben a külső csoport aktivitása a mitikus múltban alacsony, és a történelmi idő elbeszéléseiben nő meg jelentősen, majd ez a jelen idejű és jövőre vonatkozó találatok esetében egyre jobban csökken. Ezzel együtt a külső csoport passzív alakjai a magyarság mitikus idejében, a jelen és jövő időre vonatkozó elbeszéléseiben alacsony találati számot jelölnek, a történelmi időre vonatkozóan emelkednek meg kissé, ezt azonban ellensúlyozza az ugyanerre az időszakra vonatkozó már említett aktív találatok összessége.

Látható a diagramon, hogy az outgroup-ra vonatkozó passzív találatok száma összesen 1 darab, amely az ágencia szempontjából igen jelentős eredmény, az adatok maradéktalan statisztikai értelmezését azonban akadályozzák. Ezért a chí-négyzet próbába végül ezt a kategóriát nem vontam be. Az így alakult eredmények szerint ($\chi^2(6) = 154,961$; $p < 0,001$), azaz a változók közötti összefüggés szignifikánsnak bizonyult.

3. A (passzív alakok találatának kivonásával született) „nettó” aktivitás mutatói vizuálisan még egyértelműbben mutatják a saját- és külső csoport aktivitását a különböző időperiódusokban (10. kép).

10. kép: Az ősmagyar vallásokat rekonstruálni kívánó teoretikusok és mozgalmak szövegeiben megjelenő „nettó” aktivitás idősíki szerint megoszoló diagramja

A diagram eredményei jól rímelenek az értékelés csoportbontásával kapott adataira, illetve az abból levont tanulságokra, vagyis az ágencia tekintetében is érvényesülni látszik az a narratív séma, amelyben a magyarság története két (régmúltbeli, jelenidejű és várt) aktív periódus között elszenvedője a történelmi tudathoz kapcsolódó események sorozatának.

4. Az egyes idősíkokra vonatkozó ingroup/outgroup ágencia megoszlásait tekintve látható, hogy az adatsor jól követi az értékelés vizsgálat eredményeit, így a periódusok csoportperspektívájára vonatkozóan ugyanazok a következtetések vonhatók le, mint az előző vizsgálatban. Azaz a nemzeti ősvallást rekonstruálni kívánó teoretikusok és csoportok szövegeiben a saját csoport számára a mitikus idő hatékonysággal, míg a történelmi tudat tartalmi passzivitással (és alapvetően negatív konnotációval) hangsúlyozódnak, a külső csoportok ágenciájának a fordított arányú kifejeződése szintén ezt támasztja alá.

Összességében a kapott eredményekből egyrészt az a következtetés vonható le, hogy az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó csoportok szövegkorpuszában a saját csoport aktivitása és passzivitása a megadott periódusok szintjén eltérően formálódik. Az ágencia időbeli megoszlásainak adathalmaza arról tanúskodik, hogy a szövegkorpuszban a magyarság a régmúltban hatékony, erős és autonóm csoportként jelenik meg, majd a történelmi idő értékeinek ellenirányú változásai egyszerre mutathatják az adott periódus negatív valenciáját és a saját csoport kiszolgáltatottság-élményét. Ezzel együtt értelmezhetővé válik az (újból) erős és aktív nemzeti önkép jövőre irányuló vágya is. A történelmi múlt periódusában a külső csoport ilyen nagy intenzitású ágenciájából (és a saját csoport

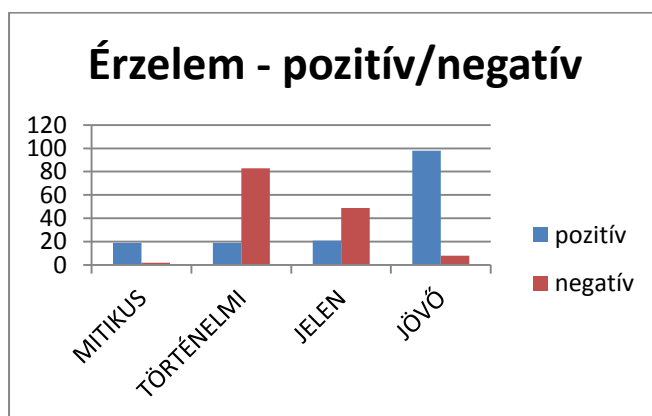
passzív szerepéből) az adott események, illetve időszak kudarcainak alacsony pszichológiai elaborációját feltételezhetjük, a történelem, illetve az idő ilyesfajta reprezentációjából pedig a nemzeti identitás pszichológiai jellegét illetően az instabil és defenzív identitásállapotra következtethetünk (vö. László, 2012).

C) Érzelmek

Az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó teoretikusok és közösségek szövegtörzsét az érzelmek vizsgálatához egyrészt ugyanazokkal a lépésekkel kódoltam, mint az előző két vizsgálat esetében, azaz a Nooj érzelme-moduljával annotált szöveget az Atlas.Ti 5.5-ös verziójával elemeztem tovább. Az előzőekhez képest azonban a manuális ellenőrzést követően a kódolás folyamatába beépítettem a vallási és nem vallási érzelmválaszok megkülönböztetését is, mivel már a szöveg előkészítésének során szembetűnő volt, hogy a saját csoport pozitív valenciájú találatában a vallási jellegű, a negatív valenciájú találatokban pedig a nem vallási jellegű érzelmek dominálnak. Ennek megfelelően, hogy a transzcendensre irányuló érzelmek ne torzítsák az eredményeket, a végső találati számból (143) kivonásra kerültek a vallási töltetű érzelmek (összesen 63).

A vizsgálatot több lépésben végeztem el: elsőként (1) a pozitív és negatív érzelmi valencia idősíkonkénti bontását, majd (2) a saját- és külső csoport vonatkozásainak együttjárásait alakítottam ki, és (3) az egyes idősíkok megoszlásainak arányait is jelöltem. Ezt követően (4) a megjelenő érzelmek tartalmait kategorizáltam a PTE Narratív Kutatócsoportjának már korábban kialakított kategóriarendszere alapján, végül (5) a tartalmi kategóriák gyakoriságát vizsgáltam és vetettem össze a kutatócsoport korábbi eredményeivel (Fülöp, László, 2010). Megfontolandó, hogy a találati számok nagysága vélhetően nem elég a messzemenő következtetések levonására, ugyanakkor a korpuszban megjelenő érzelmmintázat eredményei az összehasonlításra alkalmasnak bizonyulhatnak.

1. Első lépésben az összes érzelm megjelenését vettem össze az idősíkok bontásában (11. kép):

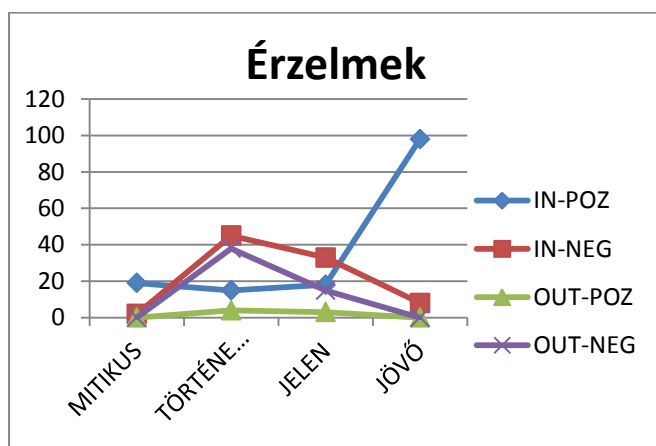

11. kép: Az ősmagyar vallásokat rekonstruálni kívánó teoretikusok és mozgalmak szövegeiben megjelenő pozitív és negatív érzelmek idősíki szerinti megoszlások diagramja

A diagramon jól látszik, hogy a két érzellemmel legjobban telített korszak a történelmi idő és a jövő idő periódusa, azonban fordított aránnyal: míg a történelmi múlthoz kapcsolódó érzelmek valenciája döntően negatív, addig a jövőre irányuló érzelmek zöme pozitív valenciájú. Az is látható, hogy a két szélső időtartamban negatív érzelmek nagyon kis arányban szerepelnek, ez jól kapcsolódik az csoportközi értékelés- és az ágencia eredményeihez, illetve illeszkedik az ezekből korábban kikövetkeztetett mintázat sajátosságaihoz.

2. Második lépésben a pozitív és negatív érzelmek csoportvontakozásait vetettem egybe. A megoszlásokat a 12. kép tartalmazza.

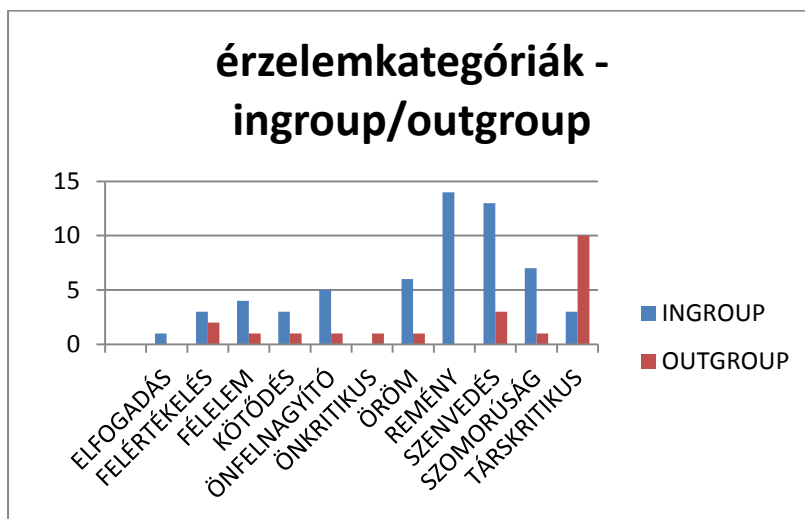
123. kép: Az ősmagyar vallásokat rekonstruálni kívánó teoretikusok és mozgalmak szövegeiben megjelenő érzelmek valenciája, csoportközi és idősíki szerinti megoszlásai

Elmondható, hogy a saját csoport pozitív érzelmeinek találati számai az első három időtartamban viszonylag kiegyensúlyozottak, majd a jövőre vonatkozó elbeszélésekben kiugróan magasak, továbbá látható, hogy az érzelmetulajdonítás tekintetében a saját csoport minden időtartományban magasabb értékeket kap, mint a külső csoport.

3. Ha az egyes idősíki összetalálatainak megoszlásai alapján elmondható, hogy a két szélső periódusban a saját csoport pozitív érzelmei magasan dominálnak (90%- és 92%-ban). A negatív töltetű érzelmek a két középső tartományban némiképp ugyanazt a mintát hozzák, mint ami az értékelésben már látható volt: míg a két szélső periódusban mindösszesen 1-1 találati szám van, addig a történelmi múlt periódusa a legtelítettebb a magyarok negatív érzelmeinek tekintetében, és ettől csak kis (összesen 4) százalékból tér el a jelen időre vonatkozó negatív érzelmi találati szám. A külső csoportot illetően látható, hogy a pozitív érzelmetulajdonítás elenyésző, míg a negatív valenciájú érzelmek szintén a két középső időtartamban mondható jelentősnek (37% és 22%-ban).

A negatív érzelmek történelmi időtartamban való hangsúlyozódása, illetve a pozitív érzelmek ugyanezen tartamra vonatkozó csökkenése előzetesen azt sugallhatja, hogy az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó közösségek szövegtartalma a történelmi múlt eseményeitől, illetve tartományától elhatárolódik.

4. Az érzelmek tekintetében azonban az előzőeknek megfelelően nemcsak a pozitív és negatív jelleg jelentette a fő kérdést; az árnyaltabb elemzéshez az adott érzelmek tartalmát is figyelembe kellett venni. Ugyanakkor az össztalálati szám alacsony mivolta, valamint a kategóriák sokfélesége miatt ebben az esetben az időbontás már nem volt megalapozott, ennél fogva a vizsgálatnak ebben a részében már csak a megjelenő érzelmek találati számát vettem figyelembe (illetve a 13 leggyakrabban előforduló érzelmek esetében utóellenőrzés során beazonosítottam az időtartományt). Elsőként a találati listában az azonos érzelmek körébe tartozó szavakat szűkebb kategóriákba soroltam (13. kép):

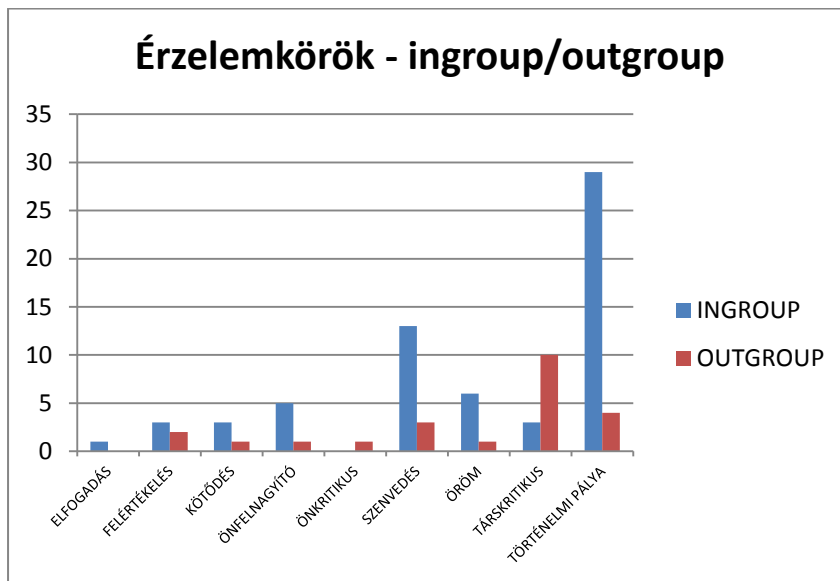
43. kép: Az ősmagyar vallásokat rekonstruálni kívánó teoretikusok és mozgalmak szövegeiben megjelenő érzelmek kategóriák csoportközi megoszlásai

A pozitív érzelmek tekintetében a nem vallási vonatkozású pozitív érzelmek köré csak néhány találatot jelöltek az egyébként is meglehetősen alacsony össztalálati számban; ezek közül az öröm és az önfelnagyítás (büszkeség) érdemel említést (6, illetve 5 találattal). Jóllehet az időbontást végül nem végeztem el, a manuális utóellenőrzés során kiderült, hogy ezek a találatok a mitikus múlt magyarsággképére vonatkoznak („kalandozó vidám magyarok”, „vidám őseink”, „büszke ősapáink” stb.).

Továbbá látható a diagramból, hogy a saját csoport leggyakrabban előforduló érzelmei sorrendben a *remény*, a *szenvetés*, a *szomorúság*, valamint a *félelem*, hasonlóan a Narratív Kutatócsoport eredményeihez, ezeket a tartalmakat tekinthetjük a narratívumok jellegzetes érzelmreakcióinak. A korábbi, a

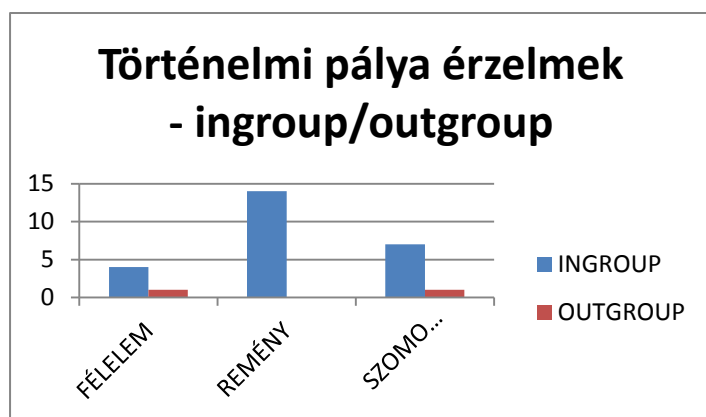
történelemkönyvek és néphistóriai szövegek korpuszán végzett korábbi vizsgálatok eredményeként az a sajátos történelmi pálya érzelmkör domborodott ki, amelyben a félelem, a remény és a lelkesedés voltak a legmarkánsabb tartalmak, illetve ez kiegészült a szomorúság kategóriájával, illetve a néphistóriai szövegekben a szenvedés érzelmével (Fülöp, 2010; Fülöp és László, 2011).

A következő lépésben ezért az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó mozgalmak és teoretikusok szövegtörzsében megjelenő, a történelmi pályára vonatkozó érzelmek kategóriákat, azaz a „félelem”, „szomorúság” és „remény” találatait összevontam, ezzel az érzelmekörök száma 9-re csökkent (14. kép).

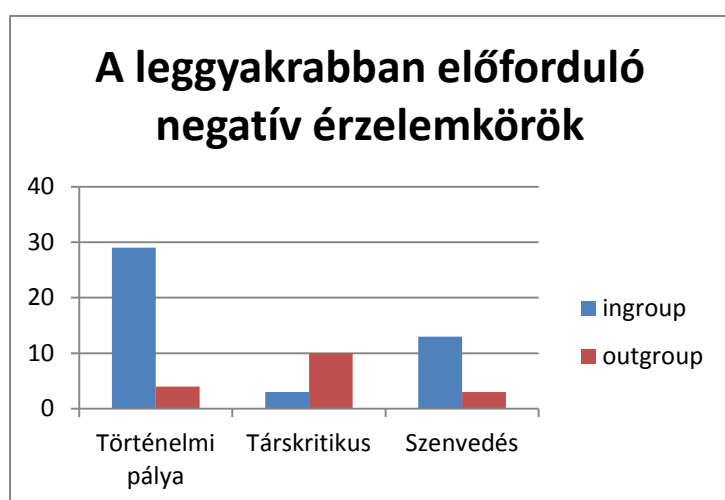

14. kép: Az ősmagyar vallásokat rekonstruálni kívánó teoretikusok és mozgalmak szövegeiben megjelenő tágabb érzelmekörök csoportközi megoszlásai

Ez alapján jól látható, hogy a történelmi pálya érzelmein túlmenően a szenvedés kapja a második legtöbb találatot, illetve az outgroup tekintetében a társkritikus érzelmek (pl. gyűlölet, harag) emelkednek ki a találatszámok közül. Továbbá egyértelműek a saját- és külső csoport közötti különbségek, nemcsak a kevesebb találati szám kapcsán, de az arányok tekintetében is. Visszabontva egyrészt immár csak a történelmi pálya érzelmeit, valamint a leggyakrabban előforduló negatív érzelmeköröket, a következő eredményeket kapjuk (15. és 16. kép).

15. kép: Az ősmagyar vallásokat rekonstruálni kívánó teoretikusok és mozgalmak szövegeiben megjelenő történelmi pálya érzelmek csoportközi megoszlásai

16. kép: Az ősmagyar vallásokat rekonstruálni kívánó teoretikusok és mozgalmak szövegeiben megjelenő leggyakrabban előforduló érzelmekörök diagramja

Egyrészt szembevetendő, hogy a külső csoport érzelmeiből hiányzik a remény, illetve a félelem és a szomorúság is kevesebbszer fordul elő, mint a magyaroknál. Valamint ha a történelmi és jelen időtartományhoz kapcsolódó társkritikus érzelmek kategóriájának külső csoportoknál való megjelenését összevetjük a saját csoportnál megjelenő szenvedés-találatokkal, az a saját csoport áldozati szerepbe való helyezkedését sugallja.

Az érzelmek függetlenségi vizsgálatát a társkritikus és történelmi pálya-érzelmek saját- és külső csoport vonatkozásában végeztem el, ennek oka a pozitív érzelmi találatok alacsony találati száma (különösen a külső csoportban, illetve a saját csoport adatai közül is egyedül a „remény”-re kapott találatok voltak számottevőe, ami pedig a történelmi pálya-érzelmekhez illeszkedik). Az eredmények ($\chi^2(1) = 22,586$; $p < 0,001$) szerint a változók nem függetlenek egymástól, azaz szignifikáns összefüggés mutatkozik a történelmi pálya és társkritikus érzelmek csoportközi dimenziói között.

Az érzelmek adatsorait összegezve tehát egyrészt fény derült arra, hogy a saját csoport pozitív érzelem-köreiben a vallási attitűdök dominálnak, azaz nagyrészt valamely vallási tartalomra vonatkoznak. Ezzel szemben a negatív érzelem-körök esetében azok a kategóriák jelennek meg a szövegek érzelemhálójában, amelyek a narratív kutatócsoport (történelemkönyveken és néphistóriákon vizsgált) empirikus eredményeiben is számottevőnek bizonyultak. A kis elemszám ellenére is az arányok arról tanúskodnak, hogy a szövegek jellegzetes identitásmintájában a történelmi pálya érzelmek hangsúlyozódnak, amelyek kiegészülnek az eredeti modellben is fontos szenvedés jegyével.

Mindemellett az összesített (tartalmilag még szét nem bontott) érzelmek időszaki szerinti megoszlása is jól mutatja, hogy a szövegkorpusz érzelmi mintázata a történelmi időhöz kapcsolja a legtöbb negatív, nem vallási érzelmeket, e negatív érzelemválaszokat összevetve a korábbi ágencia- és értékelés-eredményekkel pedig arra következtethetünk, hogy a vizsgált csoportok a történelmi időtől el kívánnak határolódni, esetükben az események hátrítása, illetve a védekezés az ide kapcsolódó válaszreakció. A külső csoportoknak tulajdonított érzelmintázatok szintén ezt támasztják alá, hiszen a történelmileg traumatikus időperiódusban a társkritikus érzelmek dominálnak, tehát az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó csoportok szövegkorpusza a felelősséget a külső csoportokra hátrítja, és azokat ellenségesnek kezeli, ehhez mérten a saját csoport szerepét pedig ignorálja, hiszen az önkritikus érzelmek, azaz a morális elmarasztalás elemei és saját felelősség kérdésköre teljesen hiányoznak a szövegkorpuszból.

Az eredmények értelmezésében mindez egyfelől a hivatalos történetírástól és az őstörténeti-nyelvtudományi elméletekhez kötődő akadémiai tudástól való elfordulást, bibói szóhasználattal élve a „realitásoktól való elrugaszkodást” állítja a középpontba, illetve ugyanehhez a koncepcióhoz kapcsolódik az ősi múlthoz kapcsolódó pozitív érzelmi szerveződés is, amennyiben a mitikus (és ellenőrizhetetlen) irodalmi és történeti események a magyarságról kialakított reprezentációban központi helyet foglalnak el. Érdekes külön is értelmezni az ingroup saját jövőbeli nagyságához fűzött és vágyott remények tematikáját. Mivel a PTE Narratív Kutatócsoportjának vizsgálataiban a kanonikus és laikus történelmi múlt olvasatai kerültek elemzésre, ennélfogva a jövő periódusára vonatkozó adatok összehasonlítása nem volt lehetséges. Ugyanakkor mivel mind a történelmi pálya érzelmeinek kutatási eredményei (Fülöp, László, 2010), mind pedig a pesszimizmus-skála nemzetközi összehasonlítási adatai (Sági, 2002) a magyarságnak depresszív beállítódást tulajdonítanak, így a jövőre vonatkozó feltűnő, homogén optimizmus további magyarázatra szorul. Ebben a magyarázati modellben a fő hangsúlyt a saját csoportra vonatkozó messianisztikus vallási elemek nemzeti identitástartalmakkal való összefonódása kaphatja, amelyben a magyarsághoz kapcsolt szakrális narráció a saját csoportot olyan nemzetként pozicionálja, amely visszanyeri „egykori fényét” (illetve,

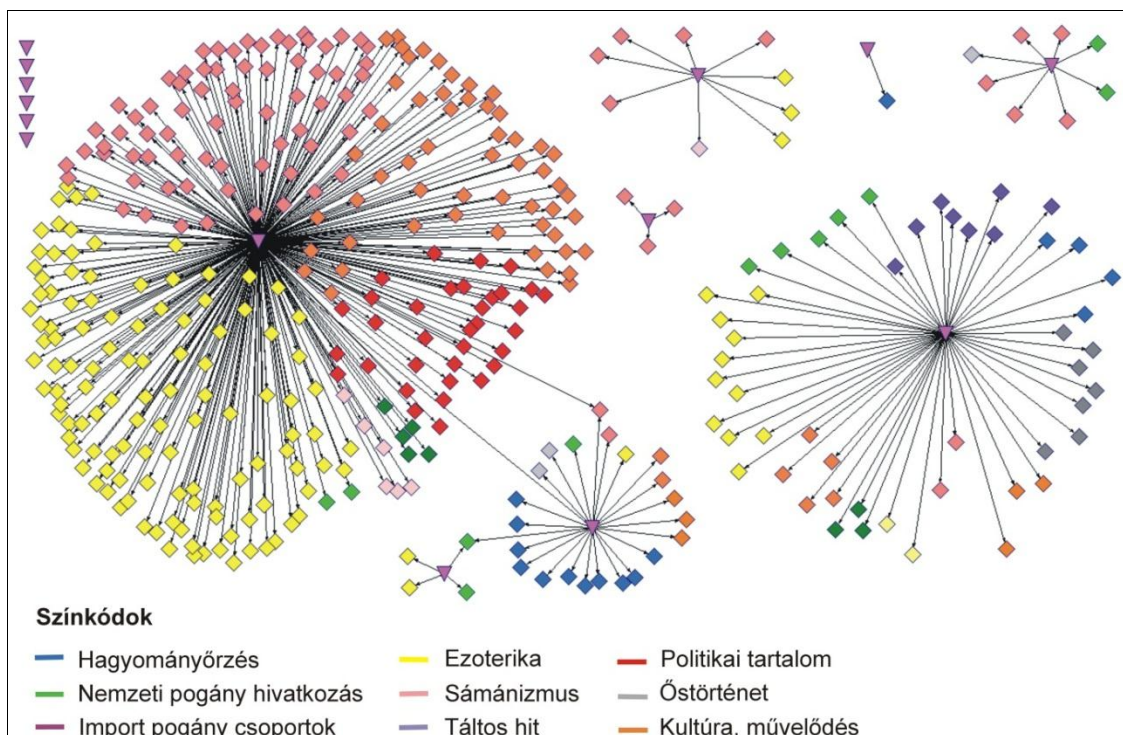
amely kiemelt szerepet jut a jövőben az egész világtörténelemben is). A depresszív és pesszimista beállítódás eredményeit vélhetően tehát a vallási narratívum messianisztikus jellege torzítja, de mindemellett a jövőre vonatkozó optimista magyarságkép reprezentációjában megjelenő vallási-nemzeti elbeszélések alakzatai jól illeszkednek a közösségi hisztéria „mániás önfelnagyítás” patológiájához is.

5. vizsgálat: Kapcsolatháló-elemzés

Exploratív elemzés: a csoport- és kontrollcsoport-honlapok kapcsolódási pontjainak részletes vizsgálata.

Az 5. vizsgálatban a magyarországi újpogány spektrum honlapjainak kapcsolatháló-elemzését készítettem el. A vizsgálat explorációs céllal készült, azaz igyekeztem feltérképezni azt, hogy vajon hazai közösségek internetes felületein milyen utalások találhatók, akár az egymásra való reflexiók, akár pedig más honlapokra való hivatkozás tekintetében, továbbá hogy találhatók-e egyezések a linktérképen belül, és mindezeket figyelembe véve a kapott eredmények alapján milyen következtetések vonhatók le.

A kapcsolatháló-elemzés választásában több indok közrejátszott, egyfelől szemléletes lehet, ahogyan a különböző csoportok linkajánlóiban megjelennek az egyes társ-csoportok, másfelől az újpogány mozgalmak honlapjain található – a tartalomgazdák által legitimált – linkek gyűjteményeit tekintve az is vizsgálhatóvá válik, hogy tágabb értelemben melyek azok a kapcsolatok, szövegek, melyek részben a legitimitás bázisát jelentik, részben pedig ajánlott irodalomként jelennek meg az olvasóik számára. A vizsgálatban úgy jártam el, hogy a megadott közösségek honlapjain összegyűjtöttem az elsődleges hivatkozásokat (a hivatkozások hivatkozásait már nem vettem figyelembe), majd az egyes linkek adataiból kinyert mátrixot az Ucinet 6.2-es szoftverben készítettem el, a hálót magát pedig a NetDraw 2.0-s programban rajzoltam meg. A különböző linkeket a fő tartalmaik alapján soroltam be tágabb kategóriába, az egyes kategóriákat a különböző színekkel jelöltem (17. kép).

17. kép: A hazai kortárs pogányság kapcsolathálójának ábrája

Az ábrán szereplő centrumok (összesen 14) az újpogány csoportok hivatalos honlapjait jelölik. Az ajánlott linkek találati száma a következő módon alakult:

Vallási közösség neve	Találat száma
Árpád Népe Dobolókör	23
Árpád Rendjének Jogonalja Tradicionális Egyház	3
Kelta Wicca Hagymányörzők Egyháza	300
Keresztes Wicca	csak belső linkek
Magyar Boszorkányszövetség	csak belső linkek
Moiriánus Tradíció	csak belső linkek
Nemzetközi Természetszellemiségű Közösség	3
Napkereszt Mozgalom	csak belső linkek
Ősmagyar Egyház	csak belső linkek
Pannonwicca	1
Sacra Cortina Egyház	0
Tűzmadár Táltos Dobolókör	4
Tengri Közösség	50
Yotengrit Egyház	csak belső linkek

3. táblázat: A magyar kortárs pogány honlapok kapcsolathálóban megjelenő találatainak számai

A háló megismerésére látható, hogy összesen hat honlap esetében hiányzik a linkajánló, míg mások csak kisszámú honlap jelenik meg. Ez jelentheti a honlaptulajdonos szándékát éppúgy, mint olyan

független csoportot is, amely nem kíván más forrásokra hivatkozni. Másrészt, ha az ábrán belüli egyes centrumokat tekintjük, akkor kiderül, hogy a csoportok egymásra csak kevésbé, azonban más honlapokra annál élénkebben hivatkoznak. Szintén lényeges, hogy a linkajánlók egyike sem tartalmazott „nem ajánlott” vagy elutasított eszméiségű honlapokat, így attól el kellett tekinteni, hogy az egyes csoportoknál teljesnek tekintsem a hivatkozásokat. Mindennek ellenére azonban a kapott adatok a meglévő keretfeltételek mentén is igen beszédesek.

A különböző színek alapján azonosítható, hogy melyik aktor (hivatkozott link) milyen tartalmú, és mint az az ábrából kitűnik, szinte minden „aktív” szereplő különbözőféle tematikájú honlapokat is megjelölt (hagyományőrzés, nemzeti pogány, nem-nemzeti pogány, ezoterikus, sámánizmus, táltos hit vagy politikai tartalom mentén).

Részleteiben tekintve nagyon izgalmas az, hogy a Kelta Wicca Hagymányőrzők közössége, valamint a Tűzmadár Dobkör között van kapcsolat, mi több, egy hídszereplő (vagy méginkább infobróker pozícióban azonosítható) sámánizmus honlap is kapcsolódik hozzájuk. Emellett a Kelta Wicca Hagymányőrzők Egyházának honlapján található a legszámosabb linkmennyiséget, amelyben minden – a nemzetközi újpogányság körében feltárt – tematika megtalálható. A kapcsolatháló-elemzés legfontosabb eredménye éppen ebben érhető tetten, egyrészt mert a hivatkozott témák arányai mentén egyértelműen látszódnak a különbségek az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó mozgalmak tematikáihoz képest, másrészt viszont épp a legnagyobb tagsággal rendelkező angolszász eredetű újpogány honlap kötődik – igaz, elenyésző (összesen 7) találattal – a nemzeti jellegű vallási csoportokhoz (mivel a nemzetközi tradíciókon alapuló összesen 7 közösség esetében mindössze 3 tartalmaz külső linkajánlókat).

Az adatok alapján nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket. A csekély számok alapján talán az a megállapítás előlegezhető meg, hogy valamilyen módon az angolszász tradíciókat képviselő mozgalmak esetében is meg-megjelenik az ősmagyar vallási vetület, így az ő esetükben is számolhatunk a közép-kelet európai regionális nemzeti identitás jegyeivel, igaz, a találatok tükrében meglehetősen áttételesen. A terepmunkán tapasztalt események szintjén ugyan ez a trend jelentősebben mutatkozott, de kapcsolatháló-elemzéssel csupán feltételezés marad.

A háló sűrűsége láthatóan nagyon kicsi (0.0024), míg a centralitás és más, megszokott kapcsolatháló-elemző eljárásokkal csupán azokat a csoportokat azonosíthatjuk, melyekből kiindultunk. Ebből a szempontból a széttagolt kapcsolatháló inkább tekinthető néhány „ego-hálónak”, amelyek lényegében csak egy helyen érnek össze, ennek megfelelően az ábra morfológiai és interpretív megközelítésén túl több jelentős információra nem következtethetünk.

Következtetések

A vizsgálati sorra levonhatók bizonyos általános, összegző következtetések. Egyrésztől beigazolódott, hogy a teljes szövegtörzsben különbségek figyelhetők meg a csoportidentitás tartalmait illetően. Az ősmagyar vallásokat revitalizálni kívánó csoportok textusaiban megjelenő, a nemzeti identitásra vonatkozó jegyek jellegzetesen a közép-kelet európai dinamikájú etnikai nacionalizmus paradigmájához illeszkednek, továbbá a vallási tartalom szerint (re)interpretálódnak, illetve a „kultúr-nemzet” főntebb vázolt összefüggéseiben a vallási identitás specifikus eseteként a saját nyelv, -történelem és -kultúra szakralizációjával együttesen jelennek meg.

A vizsgálatokban felhasznált, hermeneutikai-, automatizált tartalomelemzési- és statisztikai módszerekkel elért eredmények mind arról tanúskodnak, hogy a szövegek mögött álló vallási közösségek magyarságképében és identitáskonstrukciójában fontos szerepet töltenek be a kollektív múlt, a jelenre és a jövő tartományára vonatkozó elbeszélések.

A kollektív múlt alapvetően két jellemző periódusként körvonalazódik az aktivitás, narratív értékelés és az érzelmek nyelvi alakjainak tekintetében. A mitikus emlékezet elsődlegesen nem a kanonizált történetírási eredményekre, hanem a régmúlt, vonatkozó mitológiai történetek alakjaira és eseményeire támaszkodik, és gyakran tartalmaz sajátos, ellenőrizhetetlen elméleteket, interpretációkat az ősmagyar történeti nagyságát illetően. A mitológiai emlékezetre vonatkozó szövegek jelennek meg a legnagyobb arányban az ősmagyar korpuszban (összesen 46988 szóval), és az erre az időtartományra vonatkozó tartalmakban a magyarság mint erős, aktív, pozitív értékekkel és érzelmekkel rendelkező népcsoport képét mutatja.

Ezzel szemben a kollektív múlt másik tartományát a történelmi emlékezetet fedi le, azonban ez a periódus az elbeszélésekben a kanonikus történetíráshoz és -felfogáshoz képest némiképp más konnotációban hangsúlyozódik. A szövegek sajátos perspektívája ugyanis olyan módon érvényesül, amelyben a magyarság történelme a mitikus aranykor után megbomlott, és különböző idegen hatalmak összeesküvése nyomán olyan átmeneti periódusként artikulálódik, amelyben a nemzet markáns áldozati szerepbe kerül. Bár a történelmi periódusra vonatkozó szövegrészletek szószáma az mitikus emlékezetéhez képest kevesebb (összesen 26389 szó terjedelmű), mégis következetesen a legmagasabb ágencia-, és értékeléstalálalatokat tartalmazza.

Az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó vallási közösségek internetes szövegeiben a jelen idő reprezentációja összesen 38867 szószámmal mutatkozik. A vizsgált nyelvi modulok eredményei arról tanúskodnak, hogy a történelmi múlt periódusa, illetve a hozzá kapcsolódó traumatikus történelmi

emlékek mély nyomot hagynak, illetve depresszív dinamikát okoznak a jelenre vonatkozó elbeszélésekben is, igazolják ezt a történelmi pálya érzelmek adatai kiegészülve a szenvedés kategóriájával és a külső csoportra vonatkozó társkritikus érzelmekkel.

A közösségek honlapjairól összeállított szövegekben a jövő időre vonatkozó tartalmak is megjelennek összesen 12289 szóval. Ugyan ez a legrövidebb szövegegyüttes, a vizsgált nyelvi találatok eredményei azonban arról tanúskodnak, hogy a magyarságkép erre a periódusra vonatkoztatva a leghomogénebb, illetve hogy hasonlít a mitikus múltra adott reflexiómintára: egyrésztől mind a pozitív értékelések, mind az aktivitás, mind pedig a pozitív érzelmek szinte kizárólagos dominanciája egyértelművé teszik a saját nemzeti csoport vágyát arra, hogy a jövőben aktív és domináns szerepben tűnjön föl.

Míndezek az eredmények igazodnak az elméleti keretekben megfogalmazott állításokhoz. Egyrésztől a nemzeti identitás szociális reprezentációjában megjelenő etnikai nacionalizmus témaköréhez tartozó identitáselemek felnagyítása és szakralizációs kísérlete a közép-kelet európai regionális identitás (illetve az ahhoz kapcsolódó krízis) elméletét támogatja, másrésztől a szövegekben megjelenő nyelvi és időbeli mintázatok a korábban vázolt bibói koncepcióhoz állnak közel, mindemellett pedig a történelmi periódusra vonatkozó elemzés adatainak szintjén mindhárom nyelvi kérdést tekintve illeszkedik a Narratív Kutatócsoport általános eredményeihez is. Eszerint a nemzet reprezentációjában az időtartományok valenciái elkülönülnek egymástól, és ettől függően jelennek meg az aktivitás és elszenvetést mutató, illetve a saját és külső csoport értékelésének nyelvi jegyei. A hermeneutikai- és tartalomelemzésiből származó mintázatból összességében arra következtethetünk, hogy a magyarországi újpogányság nemzeti vallását revitalizálni kívánó mozgalmainak hivatalos szövegei a történelmi múlttal szemben egyrésztől olyan speciifikus perspektívával bírnak, amelyben a periódusra vonatkozó értelmezés ingroup vonatkozásaiban szembetűnő a kollektív áldozati szerep, illetve bizonyos kollektív múltbeli események versengő reprezentációk formájában mutatkoznak. A vizsgálatokból kinyert adatok jelzik a történelmi események alacsony feldolgozottsági szintjét és az identitásfenyegetettség koncepcióját.

Felhasznált irodalom

- Abric, J. C. (2001). A structural approach to social representations. In Deaux, Kay; Philogène, Gina (Ed.), *Representations of the social: Bridging theoretical traditions*. Malden: Blackwell Publishing.
- Adler, M. (1986). *Drawing down the moon. Witches, Druids, Goddess-Worshippers, and Other Pagans in America Today*. Boston: Beacon Press.
- Alexander, J. C. (2004) Toward a Theory of Cultural Trauma. In. Alexander, J. C., Eyerman, R., Giesen, B., Smelser, N. J. & Sztompka, P. (Eds.), *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press.
- Anderson, B. (2006). *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Budapest: L'Harmattan.
- Assmann, J. (1999). *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.
- Bakk M. (2002). A nemzet és a modernitás nyelve. In. *Regio, Kisebbség, Politika, társadalom, 4*.
- Ben-Asher, Smadar (2003). Hegemonic, Emancipated and Polemic Social Representations: Parental Dialogue Regarding Israeli Naval Commandos Training in Polluted Water. In. *Papers on Social Representations, 12*.
- Bárczi G.; Benkő L. & Berrár J. (Eds.) (1978). *A magyar nyelv története*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Bar-Tal, D. (2000). *Shared beliefs in a society: Social psychological analysis*. London: Sage.
- Bar-Tal, D.; Teichmann, J. (2005). *Stereotypes and prejudices in conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barth, F. (1969). *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Barth, F. (1984). Problems in conceptualizing cultural pluralism, with illustrations from Somar, Oman. In D. Maybury-Lewis (Ed.), *The prospects for plural societies*. American Ethnological Society: Proceedings.
- Bauman, Z. (1999). Turisták és vagabundok. –A posztmodern kor hősei és áldozatai- In *Magyar Lettre Internationale 35*. [online] <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre35/01bauman.htm> (hozzáférés: 2005. 09. 30.)
- Bencza, M.(1999). Etnikai identitás az etnológia nézőpontjából. In. *Kisebbségkutatás 8*.
- Békés V. (1991). „Nekünk nem kell a halzsíros atyafiság!” –Egy tudománytörténeti mítosz nyomában. In. Kiss J., Szűts L. (Eds.), *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Berger, P. L. & Luckmann, Th. (1975). A valóság társadalmi megformálása. *Tömegkommunikációs Kutatóközpont, VI./36.*
- Berger, P. L. (1973): *The social reality of religion*. Middlesex: Penguin Books.
- Berger, P. L. (2000). McJesus Kft. – Egyházak mint vállalkozók. A pluralisztikus társadalom új stratégiákat kíván. In. *Mérleg 1*. [online]
<http://ourworld.compuserve.com/homepages/merleg/201ta1.htm> (hozzáférés: 2005. 10. 12.)
- Bibó I. (1990). Válogatott tanulmányok I-IV. <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/> (hozzáférés: 2010. 14. 27.)
- Bindorffer Gy. (2002). Történelmi tudat, nemzeti identitás. In. Pál E. (Ed.), *Forrásvidékek. Társadalomtudományi tanulmányok Némedi Dénes 60. születésnapjára*. Budapest: Új mandátum Kiadó.
- Bodó B. (1999). Kultúra, identitásnarratívák, politika. In. *Multikulturalizmus és öikuménia*. [online]
<http://bodo.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=16&p=927> (hozzáférés: 2006. 02. 12.)
- Bodor P.(1997). Érzelem és emlékezet: a második kognitív forradalom. In. *Replika 25*.
- Bodor P. (1998). Az éteren túl: a megismerés társas konstruktivista felfogása. In. *Replika 26*.
- Bodor P.(2002). Konstruktivizmus a pszichológiában. In. *BUKSZ 14/1*.
- Bodor P. (2006). Metaforák, diszkurzus és pszichológia. In. *Replika 54*.
- Boros J. (1993). Jean-Francois Lyotard, a különbözőség elgondolója. In. *Jelenkor 3*.
- Borowik, I. (1997). *New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe*. Kraków: Nomos.
- Bowker, John (Ed.) (2000). *Concise Dictionary of World Religion*. Oxford: Oxford University Press.
- Bögre Zs. (2002): *Társadalmi-politikai változások hatása a vallásos identitás alakulására Magyarországon*. Budapest, (PhD dolgozat, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem)
- Brewer, M.(1999). A saját csoport iránti elfogultság és a minimális csoportközi helyzet: Egy kognitív-motivációs elemzés. In. Hunyady Gy., Hamilton, D. L. & Nguyen Luu, L. A. (Eds.), *A csoportok percepciója*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bruner, J. (2004). Life as a narrative. In. *Social Research, 71/3*.
- Clifford, J. (1999). Az etnográfiai allegóriáról. In. Thomka Beáta (ed.), *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Budapest: Kijárat.
- Comte, A. (2000). Előadások a pozitív filozófiáról. In. Felkai G., Némedi D. & Somlai P. (Eds.), *Olvasókönyv a szociológia történetéhez. I. kötet*. Budapest: Új Mandátum.
- Csertő I.; László J.(2011). A csoportközi értékelés mint a csoporttrauma érzelmi feldolgozásának indikátora a nemzeti történelem elbeszéléseiben. VIII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged.

- Daniel, K.; Durham, W. C. (1997). A vallási azonosságtudat mint a nemzeti identitás összetevője. In: *Fundamentum*. 1997/2.
- Degregori, C. I. (1998). Etnikai identitás, társadalmi mozgalmak és politikai szerepvállalás Peruban. In: *Replika*, 29.
- Dieckhoff, A. (2002). Egy megrögzöttség túlhaladása – a kulturális és politikai nacionalizmus fogalmainak újraértelmezése. In: *Regio, Kisebbség, Politika, társadalom*. 4.
- Diószegi V. (Ed.) (1978). *Az ősi magyar bitvilág – Válogatás a magyar mitológiával foglalkozó XVIII-XIX. századi művekből*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Dobszay J. (2003). Újpagány vallások Magyarországon. In: *HVG* 2003/39.
- Dowden, K. (2000). *European paganism. The realities of cult from antiquity to the Middle Ages*. London: Routledge, London.
- Eagleton, T. (2001). A kultúra két fogalma. In: *Lettre* 2001/43. [online] <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre43/eagleton.htm> (hozzáférés: 2005. 02.10.)
- Ehmann B. (2002). *A szöveg mélyén. A pszichológiai tartalomelemzés*. Budapest: Új Mandátum.
- Eliade, M. (1987). *A szent és a profán*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Eliade, M. (2002). Megjegyzések az európai boszorkányságról. In: Eliade, M. (Ed.), *Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Eliade, M. (1995, 1997). *Vallási hiedelmek és eszmék története I-III*. Budapest: Osiris Kiadó, Budapest.
- Eriksen, Th. H. (2002). *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.
- Erikson, E. (1994). *Identity: Youth and Crisis*. New York: W.W Norton Company.
- Erős F. (2007). *Trauma és történelem. Szociálpszichológiai és pszichoanalitikus tanulmányok*. Budapest: József Műhely Kiadó.
- Faivre, A.; Hanegraff, W. J. (Eds.) (1998). *Western Esotericism and the Science of Religion*. Leuven: Peeters.
- Fazekas Cs. (1996). *Kisegyházak és szektakérdés a Horthy-korszakban*. Budapest: TEDISZ – SzPA.
- Feyerabend, P. (1975). *Against Method*. London: New Left Books.
- Földvári M.; Rosta G. (1998). A modern vallásosság megközelítési lehetőségei. In: *Szociológiai Szemle* 1.
- Fuchs, S.; Case, Ch. E. (1997). Az előítélet mint életforma In: Lengyel Zsuzsanna (Ed.), *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris.
- Friedland, R. (2001). Religious Nationalism and the problem of Collective Representation. In: *Annual Review of Sociology*, 27.

- Fülöp É. (2008). Az érzelmek reprezentációja történelmi regényekben és történelemkönyvekben, In: Erős F. (Ed.), *Megismerés, reprezentáció, értelmezés, 10 éves a PTE Pszichológiai Doktori Iskolája*. Pécs.
- Fülöp É.; László J. (2006). Az elbeszélések érzelmi aspektusának vizsgálata tartalomelemző programmal. IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged.
- Fülöp É. (2010). *A történelmi pálya és a nemzeti identitás érzelmi szerveződése*. (PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem).
- Fülöp É.; László J. (2011). Érzelmek a valós csoportközi konfliktusokban, a csoportközi érzelmek történelmi lehorgonyozása. In. *Magyar Pszichológiai Szemle 66*.
- Geertz, C.(2001). *Az értelmezés hatalma*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Gereben F. (2000). Vallási és nemzeti identitás – Történelmi visszapillantás. In. Tomka M.; Gereben F. (Eds.), *Vallásosság és nemzettudat*. Budapest: Kerkai Intézet.
- Gergen, K. J.; Gergen M. M.(2001). A narratívumok és az én mint viszonyrendszer. In. László, J. & Thomka, B. (Eds.), *Narratívák 5. A narratív pszichológia*. Budapest: Kijárat.
- Gibbons, M.; Limoges, C.; Nowotny, H.; Schwartzman, S.; Scott, P. & Trow, M (1994). *The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies*. London: Sage.
- Gledhill, J. (2005). The Power of Ethnic Nationalism: Foucault's Bio-power and the Development of Ethnic Nationalism in Eastern Europe. In. *National Identities 7*.
- Glock, Ch. & Stark, R. (1965). *Religion and Society in Tension*. Chicago: McNally.
- Graves, R. (1966). *The White Goddess: A historical grammar of poetic myth*. New York: Farrar, Straus, and Giroux.
- Greenwood, S. (2000). Gender and Power in Magical Practices In. Sutcliffe, S. & Bowman, M. (Eds.), *Beyond New Age. Exploring Alternative Spirituality*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Gyáni G. (2000). *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Habermas, J.; Lyotard, J. F. & Rorty, R. (1993). *A posztmodern létállapot*. Budapest: Századvég.
- Hall, S. (1997). A kulturális identitásról. In. Feischmidt, M. (Ed.), *Multikulturalizmus* Budapest: Osiris.
- Hamilton, M. B. (1998). *Vallás, ember, társadalom*. Budapest: Aduprint.
- Hanegraff, W. J.(1996). *New Age Religion and Western Culture. Esotericism in the mirror of secular thought*. Leiden: E. J. Brill.
- Harvey, G. (1996). *Listening people, speaking Earth. Contemporary Paganism*. London: Hurst&Company, London.
- Hatos P. (2008). Választott népek. In. *Valóság 51/12*.

- Hegedűs R. (1998). A vallásosság kérdése Magyarországon nemzetközi és magyar kutatások eredményeinek tükrében. In. *Szociológiai Szemle* 1.
- Hobsbawm, E. J.(1992). Ethnicity and Nationalism in Europe Today. In. *Anthropology Today*, 8./ 1.
- Hobsbawm, E. J. & Ranger, T. O. (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoppál M. (1994). *Sámánok. Lelkek és jelképek*. Budapest: Helikon.
- Hoppenbrowsers, F. (2002). Religious nationalism in a Transformation context. In. *Religion, State and Society*, 30./ 4.
- Hull, D. (1975). Central subjects and historical narratives. In. *History and Theory*, 14.
- Hutchinson, J. & Smith, A. D.(1994). *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hutton, R.(1999). Modern Pagan Witchcraft In. Ankarloo, B. & Clark, S. (Eds.), *Witchcraft and Magic in Europe: the Twentieth Century*. Philadelphia: University of Philadelphia.
- Jenkins, R. (2002). Az etnicitás újragondolása: identitás, kategorizáció és hatalom. In. *Magyar Kisebbség*, 2002/4. (26.)
- Erikson, K. (1995). Notes on Trauma and Community. In: Cathy Carituh (ed.), *Trauma: Exploration in memory*. London: Johns Hopkins University Press.
- Kántor Z.(2000). Polgári nacionalizmus? In. *Provincia*, 6.
- Kamarás I. (2001). Régi-új pogányok, régi és új istenségek. In. *Napút* 2001/6
- Kamarás I. (2003). *Kis magyar reliigiográfia*. Pécs: Pannónia Könyvek.
- Kamusella, T. D. I. (2001). Language as an instrument of nationalism in Central Europe. In. *Nations and Nationalism*, 7./2.
- Kant, I. (1997). Válasz a kérdésre: mi a felvilágosodás? In. *Kant Történefilozófiai írások*. ICTUS.
- Kézdi B.(1999). A mentálhigiéné paradigmáról. In: Bagdy Emőke (Ed.), *Mentálhigiéné. Elmélet, gyakorlat, képzés, kutatás*. Budapest: Animula Kiadó.
- Kézdi B.(2001): Identitás és kultúra. [online] <http://www.mamesz.hu/documents/szakmai/kezdi-balazs.pdf>, (hozzáférés: 2012. 05. 03.)
- Kis-Halas J. (2005). Újboszorkány kultuszok a 20. században. A wiccától a cyberboszorkákig. In. *Rubicon* 2005/7.
- Kiss E. (2001). Közép-európai tudat tegnap és ma. In. *Európai Utas*,1.
- Knoblauch, H. (1999). *Religionssoziologie*. Berlin: De Gruyter, Berlin.

- Kranenborg, R. (2001). New Age and Neopaganism: Two Different Traditions? The 2001 International Conference - The Spiritual Supermarket: Religious Pluralism in the 21st Century, London, 2001. [online] <http://www.cesnur.org/2001/london2001/kranenborg.htm> (hozzáférés: 2005.10.23)
- Leyens, J.P.; Paladino, M.P.; Rodriguez, R.T. Vaes J.; Demoulin N, S.; Rodriguez, A.P.& Gaunt, R. (2000). The emotional side of prejudice: the attribution of secondary emotions to ingroups and outgroups. In. *Personality and Social Psychology Review*, 4.
- László J. (1999). *Társas tudás, elbeszélés, identitás*. Martonvásárhely: Scientia Humana/Kairosz.
- László, J. (2003). History, identity and narratives. In. László J. & Wagner, W.(Eds.), *Theories and controversies in societal psychology*. Budapest: New Mandate.
- László J. (2003). Szociális emlékezet: A történelem szociálpszichológiája. In. *Magyar Tudomány*, 1. <http://www.matud.iif.hu/03jan/laszlo1.html>, (hozzáférés: 2010. 07.22.)
- László J. (2005). A narratív pszichológiai tartalomelemzés. In. *Magyar Tudomány*, 11.
- László J. (2008). Narratív pszichológia. In. *Pszichológia*, 28/4.
- László J. (2012). *Történelem történetek. Bevezetés a narratív szociálpszichológiába*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- László J.; Ehmann B.& Imre O. (2002). Történelem történetek: a történelem szociális reprezentációja és a nemzeti identitás. In. *Pszichológia*, 22/ 2.
- Lewin, K. (1997). A kisebbségi csoport pszichoszociológiai problémái. In. Lengyel Zs. (Ed.), *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris.
- Liu, J.H, László J. (2007). A narrative theory of history and identity: Social identity, social representations, society and the individual. In: Moloney, G.; Walker, I. (Eds.), *Social representations and history*. New York: Palgrave-Macmillan.
- Livanios, D. (2002). Nationalism in Eastern Europe and the Balkans. In. *Southeast European and Black Sea Studies* 2/2.
- Lewis, J. R.(2004). New Religion Adherents: An Overview of Anglophone Census and Survey Data. In. *Marburg Journal of Religion* 1/ 9.
- Losoncz A. (2002). A nemzet mint értelmezés. In. *Regio, Kisebbség, Politika, társadalom*, 4.
- Löb, L. (1994). *Forms of identity. Definitions and Changes*. Szeged: Attila József University.
- Luckmann, Th. (1996). A láthatatlan vallás. A vallás fenomenológiája. In. *Lettre*, 23. [online] <http://www.lettre.c3.hu/> (hozzáférés: 2006. 03. 29.)
- Lust I. (2009). *Vágy és hatalom – Válogatott írások*. Budapest: Oriold és Társai Kft.

- Nagy L. (1998). Mi a nacionalizmus? In. *Korunk, 1998/8*. [online]
<http://epa.oszk.hu/00400/00458/00007/7k10.htm>, (hozzáférés: 2012. 06. 14.)
- Martin, D.(2007). On secularization: towards a revised general theory. In. Ashgate; J. H.; Wiegandt, K.. (Eds): *Säkularisierung und die Weltreligionen*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Máté-Tóth A. (1999). Vallástudományok és felsőoktatás In. *Magyar Tudomány 5*.
- McAdams, D. P (2002). A történet jelentése az irodalomban és az életben. In: László J.; Thomka B. (Eds.), *Narratívák V., Narratív pszichológia*. Budapest: Kijárat Kiadó.
- McIntosh, C. (2004). The Pagan revival and its prospects. In. *Future of Religions. 36./9*. [online]
<http://www.highbeam.com/library/doc3.asp?DOCID=1G1:123414373&num=2&ctrlInfo=Round19%3AProd%3ASR%3AResult&ao=&FreePremium=BOTH>, (hozzáférés: 2006. 04.12.)
- Moscovici, S. (2002). *Társadalomlélektan*. Budapest: Osiris.
- Niederhauser E. (2002). Egy történész reflexiói a nemzetre vonatkozó elméleti kérdésekről. In: *Regio, Kisebbség, Politika, társadalom, 4*.
- Niedermüller P.(2002). Elavuló fogalmak. In: *Regio, Kisebbség, Politika, társadalom, 4*.
- Niedermüller P. (1996). A nacionalizmus kulturális logikája a poszt szocializmusban. In: *Századvég 16*.
- Pataki F. (1982). *Az én és a társadalmi azonoságtudat*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Pataki F. (1997). Identitás - személyiség - társadalom. In: Lengyel Zs. (Ed.), *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris.
- Pataki F. (2000). Életesemények és identitásképzés. In: *Pszichológia 4*.
- Pennebaker, J. W. (2001). A stressz szavakba öntése: egészségi, nyelvészeti és terápiás implikációk. In. László J., Thomka B. (Eds.), *Narratív pszichológia. Narratívák 5*. Budapest: Kijárat
- Pfifzner R.(2008). Az idegen önmagunkban (Pszichoanalitikus megfontolások). In. *Pannonhalmi Szemle 61./ 1*.
- Phinney, J. (1992). The Multigroup Ethnic Identity Measure: A new scale for use with adolescents and young adults from diverse groups. In. *Journal of Adolescent Research, 7*.
- Pléh Cs. (2008): *A lélek és a lélektan örömei*. Budapest: Gondolat.
- Putelis, A. (1997). Folklore and Identity: The Situation in Latvia. In. *Electronical Journal of Folklore, 4*. [online] <http://haldjas.folklore.ee/folklore/vol4/aldis1.htm> (hozzáférés: 2006. 04. 06.)
- Rahner, K. & Vorgrimler, H.(1980). *Teológiai kieszótár*. Budapest: Szent István Társulat.
- Rédei K: (1998). *Őstörténetünk kérdései. A nyelvészeti dilettantizmus kritikája*. Budapest: Magyar Őstörténeti Könyvtár. Balassi Kiadó.

- Ricoeur, P. (2001). A narratív azonosság. In: László, J. & Thomka, B. (Eds.), *Narratív pszichológia, Narratívák 5*. Budapest: Kijárat Kiadó.
- Roccas, S.; Klar Y. & Liviatan, I. (2006). The paradox of group-based guilt: modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 91.
- Róna-Tas A.(1991). Nyelvtörténet és őstörténet. In: Kiss, J.; Szűts, L. (Eds.), *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Romsics I.(1998). *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest: Napvilág.
- Rorty, R. (1997). *Heideggerről és másokról*. Pécs: Jelenkor.
- Runyan, W. M. (1997). The study of lives as a „soft synthesis” in psychology. In: Hogan, R.; Johnson, J. & Briggs, S. (Eds.), *Handbook of personality Psychology*, California, USA: Academic Press.
- Russel, J. B.(1980). *A History of Witchcraft*. London: Thames and Hudson.
- Sági M. (2000). Hogyan legyünk pesszimisták? Viszonyítsunk a sokkal jobbhoz! In: *Századvég*, 17.
- Salecl, R. (1992). Nationalism, Anti-Semitism, and Anti-Feminism in Eastern Europe. In: *New German Critique*, 57.
- Schöpflin Gy. (1998). Sprache und Ethnizität in Mittel- und Osteuropa. In: *Europäische Rundschau*. 26./ 4.
- Schöpflin Gy. (2003). Identities, politics, postcommunism in Central-Europe. In: *Nations and nationalism* 9.
- Schöpflin Gy. (2004). *Az identitás dilemmái. Kultúra, állam, globalizáció*. Máriabesnyő-Gödöllő: Attraktor.
- Shnirelman, V. A.(1998) Russian Neo-Pagan Myths and Antisemitism. In. *Analysis of current trend sin antisemitism*, 13. [online] <http://sicsa.huji.ac.il/13shnir.html> (hozzáférés: 2006. 03. 01.)
- Shnirelman, V. A. (2002). Orthodoxy as a Jewish Conspiracy. Neopagans in Search of Enemies and Allies. In. *Vremia Novostei* 6/21. [online] <http://www.stetson.edu/~psteeves/renews/0205e.html> (hozzáférés: 2006. 03. 01.)
- Simpson, S. (2000). *Native Faith: Polish Neo-Paganism At the Brink of the 21st Century*. Krakow: Nomos.
- Smith, A. D (1991). *National identity*. London: Penguin Books.
- Smith, A. D.(2004). A nemzetek eredetéről. In: Kántor Zoltán (Ed.), *Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény*. Budapest: Rejtjel.
- Smith, E.R.; Seger, C. & Mackie, D.M. (2007). Can emotions be truly group level? Evidence regarding four conceptual criteria. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 93.

- Stark, R. & Bainbridge, W. (1985). *The future of religion: secularization, revival and cult formation*. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Szabó Zs.; Banga Cs.; Fülöp É. & László J. (2011). A csoportalapú érzelmek kutatása a szociálpszichológiában. In: *Magyar Pszichológiai Szemle*, 66./2.
- Szalai K. ; László J. (2008). Az aktív és passzív igék gyakorisága történelmi narratívumokban. Történelemtudományok szövegeinek narratív pszichológiai vizsgálata NooJ programmal. A Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Országos Tudományos Nagygyűlése, Nyíregyháza.
- Szilágyi T. ; Szilárdi R. (2006). *Istenek ébredése. A neopogányság vallástudományi vizsgálata*. Szeged: JatePress.
- Tajfel, H. (1980). Csoportközi viselkedés, társadalmi összehasonlítás és társadalmi változás. In: Erős Ferenc (Ed.), *Előítételek és csoportközi viszonyok*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Tengelyi L. (1998). *Élettörténet és sorsesemény*. Budapest: Atlantisz.
- Tomka M. (1999). A magyar vallási helyzet öt dimenziója. In: *Magyar Tudomány* 5.
- Tomka M. (1996). A felekezeti struktúra változása Kelet- és Közép-Európában. In: *Magyar Szociológiai Szemle* 1. [online] <http://www.mtapti.hu/mszt/19961/tomka.htm> (hozzáférés: 2005. 08.22.)
- Tomka M. (1996). A vallásszociológia új útjai. In: *Replika* 21-22.
- Tomka M. (1995). *Csak katolikusoknak*. Budapest: Corvinus.
- Tomka M. (1998). Egy új társadalmi – politikai szereplő (Vallás és egyház a rendszerváltozás folyamatában). In: *Társadalmi Szemle* 8-9.
- Tomka M. (1992). Három vallásszociológiai kongresszus 1991 nyárutóján. Dublin – Torino – Moszkva. In: *Szociológiai Szemle* 3.
- Tomka M. (2005). Inkulturáció. (Egyetemi jegyzet.) <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/tomka.htm>, (hozzáférés: 2005. 10. 12.)
- Tóth J.; Vincze O.; & László J. (2006). Történelmi elbeszélés és nemzeti identitás. Az Osztrák–Magyar Monarchia reprezentációja osztrák és magyar történelemtudományokban. In: *Educatio*, 15, 1.
- Török P. (2004). *Magyarországi vallási kalauz*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Turner, J. C. (1980). A társadalmi összehasonlítás és társadalmi azonosságtudat. In: Pataki Ferenc (Ed.), *Csoportlélektan*. Budapest: Gondolat.
- Tupesú, J. (1987). The ancient Latvian Religion – Dievturība. In: *Lithuanus – Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences* 33/3. [online] http://www.lituanus.org/1987/87_3_06.htm (hozzáférés: 2006. 01. 06.)
- Vajda Zs. (1996). Az identitás külső és belső formái. In: Erős F. (Ed.), *Azonosság és különbözőség – Tanulmányok az identitásról és az előítéletről*. Budapest: Scientia Humana.

- Van der Leeuw, G. (2001). *A vallás fenomenológiája*. Budapest: Osiris. Kiadó, Budapest, 2001
- Västriik, E. H.(1996). The Heathens in Tartu in 1987–1994: Heritage Protection Club Tõlet In. *Contemporary Folklore Changing World View and Tradition*, [online]
http://www.vinland.org/heathen/pagancee/taara.html (hozzáférés: 2006. 01. 06.)
- Varga A. (2002). Nacionalizmusok a politikai és kulturális nemzet határán. In: *Regio – Kisebbség, politika, társadalom*, 13/4.
- Veres V. (2004). Etnikai versus nemzeti identitás kisebbségi helyzetben. In: Némédi, D. & Szabari, V. (Eds.), *KÖTŐ-JELEK*. Budapest: ELTE TÁTK Szociológia Doktori Iskola Évkönyve
- Veres S.; Kapás I. (1996). Az identitás válsága és a „lélek nyugalma” In: Erős F. (Ed.), *Azonosság és különbözőség – Tanulmányok az identitásról és az előítélletről*. Budapest: Scientia Humana.
- Vincze O.; László J.(2010). A narratív perspektíva szerepe a történelemkönyvekben. In. *Magyar Pszichológiai Szemle* 65/4.
- Vincze O.; László J.(2007). Mentális kifejezések jelentősége a perspektíva-felvételben a csoportidentitás tükrében. V. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia. Szeged.
- Wagner, W.; Mecha, A. (2003) On Discursive Construction, Representation and Institutions: A Meta-Empirical Study. In. J. Laszlo & Wagner, W. (Eds.), *Theories and Contraversies in Societal Psychology*. Budapest: New Mandate.
- Wallis, R. J. (2003). *Shamans/Neo-shamans. Ecstasy, alternative archeologies and contemporary Pagans*. London: Routledge.
- White, H.(1997). *A történelem terbe*. Budapest: Osiris.
- Wiench, P. (1997). Neo-paganism in Cenral Eastern European Countries In. Borowik, I. ; Babinski, G. (Eds.), *New religious phenomena in Central and Eastern Europe*. Krakow: Nomos.
- Wood, J. (1996). The concept of the Goddess. In: Billington, S.; Green, M. (Eds.), *The Concept of Goddess*. London: Routledge.
- York, M. (2000). Defining Paganism. In. *The Pomegranate*, 11.
- York, M. (1995). *The Emerging Network. A Sociology of the New Age and Neo-pagan Movements*. Lanham: Rowman & Littlefield Publihers Inc.
- York, M. (2005). *Pagan Theology: Paganism as a World Religion*. New York: NYU Press.
- Yzerbit, V.Y.; Dumont, M.; Wigboldus, D.& Gordijn, E.(2003). I feel for us: the impact of categorization and identification on emotions and action tendencies. In: *British Journal of Social Psychology*, 42.
- Zimmer, O. (2003). Boundary mechanisms and symbolic resources: towards a process-oriented approach to national identity. In. *Nations and Nationalism*, 2.

